

RECULL DE PREMSA

Commemoració del vuitè centenari del naixement del rei Jaume I

(Montpeller 1208 – València 1276)

[Consulta El Butlletí de l'IEC](#)

Camps homenatjarà a Poblet el pare dels Països Catalans

Montilla convida els presidents del País Valencià, l'Aragó i les Illes en l'acte de commemoració del vuitè centenari del naixement del rei Jaume I La celebració es farà al monestir el diumenge 30 de març

E. Pinter/M. Fernández
VALENCIA/BARCELONA

El president de la Generalitat, José Montilla, ha convidat el president de la Generalitat valenciana, Francisco Camps; el de les Illes Balears, Francesc Antich, i el de l'Aragó, Marcel·lí Iglesias, a participar diumenge de la setmana que ve en un acte commemoratiu del vuitè centenari del naixement del rei Jaume I. L'acte es farà al monestir de Poblet, on els mandataris faran una ofrena floral davant la tomba del monarca i uns parlaments a la sala capítular del monestir.

Tot i que Camps encara no ha confirmat oficialment la seva assistència a l'acte, fonts de la Generalitat valenciana han assegurat a l'AVUI que té previst fer-ho aviat. L'assistència de Camps a l'acte de Poblet, o en el seu defecte de la consellera de Cultura valenciana, Trini Miró —fet poc probable—, no seria del tot insòlita ja que la Generalitat valenciana amb el popular Camps com a president ja va ser present a la constitució del Patronat de l'Arxiu de la Corona d'Aragó.

El president de la Generalitat valenciana sempre ha evitat reunir-se amb Montilla així com amb el

Montilla amb Calvo, Matas, Iglesias i Camps en la constitució del Patronat de l'Arxiu de la Corona d'Aragó J. PLAY

Nova Fundació Lluï a Andorra

El govern català autoritzarà avui el Consorci de l'Institut Ramon Llull a constituir la Fundació Ramon Llull al principat pirinenc, que treballarà per a la projecció exterior de la llengua i la cultura catalanes. La seva creació respon al compromís de l'IRL de treballar als territoris on el català és llengua oficial. És per això que el govern de la Generalitat considera Andorra com

un objectiu prioritari. Les finalitats de la nova fundació seran intensificar l'estudi, la promoció i la defensa de la llengua catalana, fomentar la projecció exterior de la llengua i dels diferents àmbits culturals que s'hi expressen, vetllar pel compliment de la legislació sobre la llengua i ajudar a impulsar les actuacions del consorci que coincideixin amb les de la fundació.

seu predecessor Pasqual Maragall, encara que els respectius consellers sí que han mantingut contactes, en secret en la majoria dels casos. La primera visita oficial de Camps a Barcelona va ser per a la constitució del Patronat de l'Arxiu de la Corona d'Aragó el 2007. Des del 1993 no s'havien reunit els presidents de les quatre comunitats.

El discurs antiestatista de què sempre ha fet ús el PP valencià per atreure vots està en l'origen dels continus desaires

del govern valencià a tot el que dugués l'apel·latiu de català. La celebració de Poblet, no obstant, reuneix una sèrie de circumstàncies que expliquen el gir de Camps. Es tracta de commemorar una figura històrica com la de Jaume I, indiscutible al País Valencià i que aixeca adhesions tant des de la dreta com des de l'esquerra i el món del nacionalisme, i Camps se sent fort amb el resultat de les eleccions generals, amb el 52% dels vots. ■

Diario *de* Mallorca

Jaume I
el Conqueridor
1208-2008

Una vida entre la història i la llegenda

JOSEP J. ROSSELLÓ

El sobrenom de Conqueridor que sempre acompanya els títols de Jaume I, *Rei d'Aragó, e de Mallorca, e de València, comte de Barcelona, e d'Urgell, e senyor de Montpeller*, és prou significatiu de l'entorn mític que envolta els fets històrics de la seva biografia. Un caràcter legendari que el rei mateix s'esforça en forjar en el *Llibre dels Feits*, una crònica autobiogràfica que sempre és present com a base principal de la reconstrucció de la seva personalitat i del seu regnat.

El Rei en Jaume va ser el fill únic de Pere el Catòlic i de Maria de Montpeller. El seu fou un matrimoni en el què no comptaven per a res l'amor i la felicitat; el fonament dels lligams era estrictament polític, un joc de poders pel qual el rei d'Aragó es garantia el domini de la ciutat del Llenguadoc. Després d'assolir aquest objectiu, Pere mai no va amagar que no suportava ni la mera presència de la Reina: “*Nostre pare lo rei En Pere no volia vever nostra mare la reina (...)*”, explica Jaume I en el *Llibre dels Feits*. Resulta, per cert curiós, que el Conqueridor sigui extremadament concís pel que fa a la seva concepció. Quan ens

anuncia que “*Ara comptarem en qual manera nós fom engendrats, e en qual manera fo lo nostre naiximent*”, no ens adverteix que la breu narració serà plena de pudors, segurament per respecte a la mare, però també per no haver d'entrar a criticar son pare.

La història deixa constància, això sí, de les desavinences entre el matrimoni reial, i de la preocupació que regnava entre els nobles, però també entre el poble, davant l'absència d'un fill, d'un hereu que els estalviàs eventuais lluites de successió. També és lògicament certa una reconciliació dels esposos, potser només temporal, que feu possible l'efectiva relació carnal que produí un hereu. Aquests fets, en qualsevol cas, sí varen merèixer prou atenció per part dels cronistes posteriors: Benat Desclot, primer, i sobretot Ramon Muntaner, impregnen l'episodi d'un seguit d'elements legendaris, que li donen un caràcter gairebé miraculós i enllacen amb el mite literari d'Hèrcules, Alexandre el Gran o d'Artús, tots tres nascuts d'un encontre enganyós.

Muntaner explica que l'actuació de Pere I envers la seva esposa fou la raó per la qual va ser víctima d'un engany, ordit per la reina Maria juntament amb vint-i-quatre prohoms, abats, priors, l'oficial del bisbe, alguns religioses a més d'una dotzena de dames i altres tantes donzelles. Entre tots, i amb la connivència del major dom reial, feren creure a Pere una nit que s'havia allitat amb una de les seves amants, quan en realitat era la seva mateixa esposa la que, degudament disfressada, es feia passar com a tal, mentre tot el seguici i a totes les esglésies es resava demanant un descendent per a la dinastia.

En arribar el matí, tota la comitiva va entrar al domitori real i es descobrí el parany. El Rei va botar del llit i la seva primera reacció fou brandar l'espasa. Tanmateix, un cop li varen haver explicat les raons de la feta, Pere el Catòlic va conformar-se'n, tot exclamant: “*Doncs, el cel vullga complir els vostres vots!*” Aquell mateix dia, se'n va anar de Montpeller. Val a dir que el fill que va engendrà aquella nit, mai no va conèixer son pare; va nèixer, complit el temps que pertoca, la nit de l'1 al 2 de febrer de 1208, festa de la Candelera, al castell matern de Montpeller.

L'infant Jaume va passar els seus primers anys rodejat d'enemics, gairebé presoner i, des dels cinc anys, orfe de pare i mare. Certament, des de ben menut, el jove hereu fou utilitzat pel seu pare per bastir les complexes conxorxes diplomàtiques. Quan Jaume només tenia dos anys, Pere el Catòlic ja havia pactat el seu matrimoni amb Aurembiaix, filla de la comtessa d'Urgell, amb l'únic objectiu de incorporar aquest comtat a la Corona. Tanmateix, només un any després els interessos del Rei van canviar i, amb ells, el destí del seu fill, que va ser promés a Amícia, filla de Simó de Montfort, el seu més perillós enemic, que acabaria donant-li mort, l'any 1213, a la batalla de Muret. Des del moment en que restà orfe de pare, el futur Jaume I esdevingué ostatge del cap croat, durant tres anys, a la fortalesa de Carcassona: “*E nós romanguem –diu Jaume, després de narrar la mort del seu pare– en Carcassona en poder*

del comte, car ell nos nodria e tenia aquell lloc.”

Fou, altre cop, la reina Maria de Montpeller la que aconseguí la intervenció del papa Innocenci III que, de la mateixa manera que no havia consentit l'anul·lació del matrimoni de Pere I, ordenà a Montfort que alliberara l'infant. “*E envià [el pontífex] tan forts cartes e tan forts missatgers al comte Simon, que ell hac a atorgar que ens retria a nostres hòmens. E aduxeren-nos los franceses entrò a Narbona.*” Allà l'esperava una representació de les altes jerarquies civils i eclesiàstiques de Catalunya i Aragó, entre ells el Mestre de l'Orde del Temple, Guillem de Montrodon, a qui s'havia encarregat la guarda i educació de Jaume. Pel camí cap al castell de Montsó, un dels més ben defensats dels templers, la comitiva va fer aturada a Lleida, perquè les corts jurin fidelitat al nou rei.

El rei Jaume I comença a governar amb només nou anys, després d'estar-ne tres a l'empara dels templers. Però governar no és comandar: durant els vuit anys següents, els senyors feudals el fan servir com una titella, involucrant-lo en les seves rivalitats i fins i tot arriben a fer-lo presoner a Saragossa. El Rei, que es deixa endur per les lluites faccioses, emprèn diverses campanyes militars que fracassen estrepitosament. Especialment significativa és la seva primera incursió a terres d'Al Andalus, quan posa setge a Peníscola; abandonat pels seus suposats aliats, ha d'acceptar una treva del governador almohade, que li resulta encara favorable pel desconeixement del sarraï de la debilitat del rei aragonés.

És en aquests campanya, emperò, que una anècdota certament violenta marca un punt d'inflexió en el regnat de Jaume I. Mentre tornava de Peníscola a Aragó va tenir un enfrontament amb una tropa aragonesa, comandada per Pero Ahonés i amb intenció d'envair territori valencià. Jaume I li fa coneixedor l'acord que ha pactat amb el governador, però el noble es nega per dues vegades a acatar les ordres reials. En un moment donat, Ahonés intenta treure l'espasa, però el Rei li ho impedeix i el noble acaba mort. L'adolescent de divuit anys demostra ja més força que l'aguerit senyor. Jaume I està a punt per començar les seves eixides militar cap al sud: primer, contra el almohades mallorquins; després, cap a València, Múrcia...

Des d'aleshores ençà i gairebé fins a dies abans de la seva mort, de camí entre Alzira i València el 27 de juliol de 1276, Jaume I no va actuar mai de batallar. Quan després de molts anys d'accions militars per a reconquerir i consolidar el seu poder a terres sarraïnes, encara va intentar una croada a Terra Santa, que mai no va poder emprendre; i no va deixar d'haver d'enfrontar-se a la rebel·lió dels súbdits i, fins i tot dels familiars. El Conqueridor va morir als seixanta-vuit anys, una edat avançadíssima en el segle XIII, quan l'esperança de vida no passa dels trenta, de mitjana

Jaume el Conqueridor es va casar dues vegades

i, en total, tingué nou fills legítims: un de su primera esposa, Elionor de Castella; els altres vuit, de Violant d'Hongria. Però aquestes no serien les úniques dones amb les què mantingué relacions, ni els únics fills que posaria al món, la majoria d'ells reconeguts amb títols nobiliaris o alts reconeixements religiosos.

Només quatre dies després d'haver fet els tretze anys, el Conquistador contreu matrimoni amb Elionor, sis anys més gran que ell. És filla d'Alfons VIII de Castella i germana de la reina Berenguera de Castella i Lleó, instigadora de la unió. El matrimoni va durar tot just un any: “*(...) si que un any estiguem ab ella que no podem fer ço que els hòmens han de fer ab sa muller, car no haviem l'edat.*” L'afirmació al *Llibre dels Feits* no devia ésser molt fiable, perquè un any després de les noces naixís el primogènit reial, l'infant Alfons.

Haurien de transcórrer catorze anys quan, en un interval a la campanya de València, Jaume I es torna a casar, aquesta vegada amb una princesa onze anys més jove que ell, Violant, filla del rei d'Hongria. És ella, per certa, gairebé l'única que apareix a la crònica del Rei, poc donat a relatar aquelles qüestions que no atanyen directament a la seva trajectòria política i militar, la que alimenta el mite del Conqueridor.

Jaume I i Violant varen estar junts setze anys, fins que ella morí a causa d'unes febres. Setze anys, vuit fills, quatre dones i quatre homes: Violant, casada amb Alfons X de Castella, el rei savi; Constança, esposa de l'infant Manuel, també de Castella; Sança, que es va fer monja i morí a Jerusalem; Elisabet, esposa de Felip III de França, fill de Sant Lluís; els infants Pere i Jaume, que el succeïrien als regnes d'Aragó i València i de

LA BIOGRAFIA DE
JAUME I, REI
D'ARAGÓ, DE
VALÈNCIA I DE
MALLORCA, COMTE
DE BARCELONA I
D'URGELL, SENYOR
DE MONTPELLER,
ESTÀ AMARADA DE
TRETS LEGENDARIS,
QUE ELL MATEIX VA
ALIMENTAR AMB EL
'LLIBRE DEL FEITS',
LA CRÒNICA
AUTOBIORÀFICA
QUE VA ANAR
DICTANT AL LLARG
DEL SEU REGNAT.
UN MITE QUE
COMENÇA DES DEL
MATEIX MOMENT DE
LA SEVA GESTACIÓ,
NO DESITJADA PEL
PARE

L'infant va créixer rodejat d'enemics

► Viene de la página anterior

Mallorca, respectivament; Sanç, que arribaria a arquebisbe de Toledo i va morir presoner dels àrabs de Granada; i Ferran, que morí amb a penes quatre anys.

Sobretot després de la mort de Violant, però no només, Jaume I va tenir nombroses amistançades que també li van donar fills. En vida encara de la reina, va tenir quatre amants conegudes: Blanca d'Antilló, amb qui va tenir un fill, Ferran Sanchis de Castre; Berenguera Fernández, mare de Pere, que n'obtiniria la baronia d'Híjar; Elvira Sarroca, mare de Jaume, canceller i bisbe d'Osca.; i Guillem de Cabrera.

Tanmateix, la llista d'amants sembla obrir-se quan Jaume I només tenia vint anys, amb Aurembiaix, comtessa d'Urgell, que le guanyava de dotze anys. Amb ella va signar un pacte de concubinatge que li suposà un notable èxit polí-

Jaume I es va casar tres vegades i tingué nou fills legítims, a més de nombroses amants

tic. Un pacte semblant, en aquest cas molt beneficiós econòmicament per a la interessada, el va signar el Conqueridor amb Berenguer Alfonso, que obten bons rédits, *"los cuales vos damos por razón del acostamiento que hacéis con nos e nos con vos"*.

Hi ha encara una figura femenina que ocupa la maduresa de Jaume d'Aragó: Teresa Gil de Vidaure, una vídua jove que qui va tenir dos fills, Jaume de Xèrica i Pere d'Aierbe. Aquesta relació es va perllongar durant deu anys, i quan el Rei provà d'obtenir el divorci d'aquell matrimoni morganàtic per poder casar-se de bell nou, amb Berenguer Alfonso, Climent IV s'hi negà rotundament.

Aquests fills bords, així com les filles, no varen provocar gaire problemes testamentaris. No així els fills reconeguts que, a mesura que Jaume I anava canviant el seu testament —en degué formalitzar devers quatre—, van protagonitzar complots, lluites fratricides fins arribar a l'assassinat. Fou potser la pitjor herència del Rei Conqueridor.

Retrat del segle XVII, del qual se'n guarden dues còpies, una a Cort i l'altra al monestir de La Real.

Jaume I y la conquista de Mallorca

JOSEP JUAN VIDAL

Catedrático de Historia Moderna
de la Universitat de les Illes Balears

La captura de dos naves barcelonesas, procedentes del norte de África, en 1226 por parte de una escuadra sarracena balear fue el pretexto coyuntural aprovechado por los consejeros de Jaume I para la ruptura de hostilidades con el walí de Mallorca. Es destacable que este rutinario incidente de corsarismo no era ni distinto ni superior a otros que habían acaecido con anterioridad. Si éste fue el pretexto militar, la coartada moral procedía del espíritu de cruzada nacido en el mundo europeo occidental a finales del siglo XI, expansionado durante el siglo XII y plenamente vigente en el primer tercio del siglo XIII. Este espíritu identificaba a los musulmanes como los principales enemigos de la cristiandad y justificaba cualquier acción militar contra ellos. Añadamos a estos factores, el retroceso de la potencialidad militar almohade en la península y en el Mediterráneo, después de la derrota de las Navas de Tolosa, y la necesidad de imponer orden en Cataluña y Aragón, acabando con las revueltas nobiliarias como fenómenos de base de los proyectos de conquista de las Baleares y de Valencia. Todos los partícipes en la empresa tenían que salir ganando: las rentas de la nobleza feudal debían incrementarse, con la obtención de nuevas tierras y fuentes de ingresos, los navegantes de las ciudades catalanas del litoral se verían libres de la amenaza pirática balear, los mercaderes conseguirían unas bases importantes en el centro del Mediterráneo occidental, que facilitarían la navegación en este ámbito y las relaciones comerciales con el norte de África, y la monarquía se vería fortalecida en prestigio y poder.

Los preparativos de la empresa de conquista de Mallorca se iniciaron a finales de 1228, cuando Jaume I reunió Cortes en Barcelona, y en sus sesiones, el rey y algunos de los principales magnates y prelados y representantes de las ciudades se comprometieron a aportar, a sus expensas, un número determinado de caballos y de infantes para la aprehensión. Y también acordaron que las tierras conquistadas se repartirían entre los conquistadores, en relación proporcional a sus aportaciones. La expedición, formada por unos 150 bajeos salió de los puertos de Salou y Tarragona, el 5 de septiembre de 1229, y entre el 8 y el 9 del mismo mes llegó a la Palomera. La flota mallorquina no dificultó la travesía y el desembarco se realizó en Santa Ponça y sa Porrassa el día 10 sin oposición. Los esfuerzos de los sarracenos se centraron en impedir el avance de los expedicionarios hacia la ciudad, pero después de las victorias cristianas del Coll de Sa Batalla y Porto Pi (12 y 13 de septiembre), Medina Mayurqa quedó sitiada a partir del 18 de septiembre. La plaza, bien amurallada y abastecida desde los distritos rurales, presentó una larga resistencia que se prolongó hasta el 31 de diciembre de 1229, cuando fue tomada al asalto. Existieron intentos de capitulación por parte musulmana que no fueron aceptados. Triunfó la línea dura. El rechazo de la capitulación y la toma al asalto de la ciudad de Mallorca, representan un comportamiento atípico en el contexto de la reconquista. Mediante capitulaciones se ocuparon multitud de ciudades en Castilla, Aragón, Portugal y Cataluña. En Mallorca, el mando cristiano practicó la operación de asaltar la ciudad por el sector de la puerta de Bab-al-khal, como vía de acceso más expedita y directa del área urbana político-militar más esencial: la fortaleza de la Almudaina, residencia del walí almohade Abu Yayha. La ciudad fue sometida a un saqueo sistemático y exhaustivo en busca de botín, del que formaron parte también los musulmanes reducidos a cautividad, durante los primeros meses de 1230.

El apremio en la subasta de cautivos, procedentes del botín, entre marzo y abril de 1230, por los magnates deseosos de beneficiarse del mismo en de-

trimento de los caballeros y de los peones de la hueste determinó alborotos, que han de interpretarse como las primeras perturbaciones sociales en la posconquista. El descontento determinó disturbios en el curso de los cuales, caballeros y gentes que la crónica real denomina del pueblo, saquearon las casas de los primeros beneficiarios del botín, incluso de algún eclesiástico, como el paborde de Tarragona. En un ambiente de tensión, los magnates tuvieron que refugiarse en la Almudaina y las perturbaciones no cesaron hasta que el rey se comprometió a compensar con equidad a los disconformes.

Caída la capital, los musulmanes resistentes buscaron refugio en las montañas de Artà y en las de la sierra norte, pero a causa de la pobreza de medios de esta zona y de la falta de ayuda de las otras islas y del norte de África, su resistencia se debilitó. Entre enero y octubre de 1230 se ocupó todo el Pla y la mitad oriental de la isla. El núcleo de Artà fue reducido en marzo. La sierra norte fue conquistada en su mayor parte entre noviembre de 1230 y julio de 1231, quedando algunos núcleos de resistencia

Consejo de nobles frente a la tienda real, según un fresco del siglo XIII, de los fondos del MNAC.

que no fueron reducidos hasta mayo-junio de 1232. No hubo ahí confrontaciones directas, sino acciones eventuales de hostigamiento, como en táctica de guerra de guerrillas. Los efectivos armados que permanecieron en Mallorca trataron de bloquear los caminos de acceso a las montañas, desarrollando una estrategia encaminada a aislar a los resistentes hasta que agotaran sus recursos.

Tras la conquista, vinieron hechos trascendentales para el futuro devenir de Mallorca, como fueron la fundación del reino con sus instituciones propias, el *repartiment*, la repoblación y la cristianización. Jaume I creó ya en 1230 un nuevo reino no anexionado ni a Cataluña ni a Aragón por medio de la Carta de Franquesa, promulgada el 1 de marzo de 1230. Si hasta entonces se había titulado rey de Aragón, conde de Barcelona y señor de Montpellier, a partir de entonces añadirá a sus títulos el de rey de Mallorca. Jaume I se titulará a partir de entonces rey de Aragón y de Mallorca, conde de Barcelo-

A FINALES DE
1228, EN EL
TRANSCURSO DE
UNA CENA EN CASA
DEL MERCADER
PERE MARTELL, DE
TARRAGONA, EL
ANFITRIÓN SE
EXTENDIÓ SOBRE
LAS BONDADES DE
MAYURQA, ISLA
BAJO DOMINIO
ISLÁMICO. LOS
CONTERTULIOS, EL
JOVEN REY DE
ARAGÓN Y ALGUNOS
NOBLES DE SU
CORTE,
CONCIBIERON
AQUELLA MISMA
NOCHE LA GUERRA
DE RECONQUISTA
QUE INICIARÍA
EL MITO DE
EL CONQUERIDOR

na y señor de Montpellier. La Carta de Franquesa se inscribe en una larga sucesión de actos jurídicos similares – desde 1148 hasta 1213 fueron otorgadas alrededor de 130 cartas de población por parte de los condes de Barcelona – que tenían por objeto estimular el asentamiento de nuevos pobladores en territorios ganados a los musulmanes. Por medio de la Carta de Franquesa, se intentó fijar el estatuto jurídico de los nuevos habitantes de Mallorca. A pesar del predominio en ella de temas judiciales, existen aspectos políticos de gran importancia, como el que el rey adoptó ahí el compromiso de no dar ni permutar el reino de Mallorca, manteniéndolo permanentemente unido a la Corona, lo que fue después conculcado. Posteriormente, el rey organizó la incipiente administración del nuevo reino. Creó dos grupos de poder: el de los oficiales reales y el de los de la Universitat. A la cabeza de los primeros dejó al lugarteniente real, que fue Bernat de Santa Eugènia, un delegado regio, investido de poderes similares a los del monarca y destinado a suplirle cuando estuviera ausente. Con el tiempo, la institución del lugarteniente real dio lugar a la figura del virrey, usada por los monarcas posteriores hasta el siglo XVIII. Al frente de la Universitat, colocó a los jurados, instituidos en 1249, que también perduraron hasta comienzos del siglo XVIII.

La partición de la isla entre el rey y sus magnates se había pactado ya antes de la conquista, en las Cortes de Barcelona de 1228 sobre la base de sus respectivas aportaciones militares y financieras a la campaña. El recinto urbano y las áreas rurales fueron divididas en dos partes: la mitad del rey y la mitad de los magnates. A ellos les seguía después otro bloque de personajes civiles y religiosos, cuya participación fue más modesta, y a quienes les cupo por tanto una porción de territorio proporcional a su aporte. Ante el vacío demográfico, hubo que repoblar Mallorca con contingentes peninsulares, mayoritariamente catalanes, que fueron muy importantes desde el principio, tal como ha quedado testimoniado en la lengua. Pero la rapidez de la repoblación motivo que los orígenes de los re-

pobladores ultrapasara el marco peninsular e incluso catalán. Vinieron gentes también del sur de Francia, de Italia, de Aragón, de Navarra e incluso de la Francia central, de Castilla y de Flandes. Una parte de los sarracenos que sobrevivieron a la conquista emigró a Menorca, o al Maghreb, pero otros, en número imposible de calcular, continuaron viviendo en Mallorca, la mayoría convertidos en siervos y unos pocos conservando sus bienes y propiedades. A la comunidad judía de Mallorca se le otorgó en julio de 1231, un estatuto jurídico especial, que reconocía una fórmula de coexistencia con la mayoría cristiana. A los judíos se les aplicó un trato de tolerancia, al reconocer su contribución al progreso de Mallorca en el sector crediticio y en la potenciación del sector comercial, valiéndose de sus relaciones económicas con las comunidades judías mediterráneas y norteafricanas. Mallorca quedó inserta a partir de entonces en la civilización cristiana europea.

La flota

I salpàrem de Salou amb el vent terral

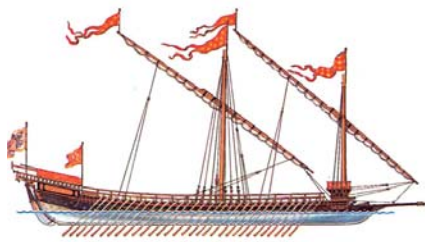
La operación de conquista de Mallorca por parte de Jaume I y su hueste suponía una operación militar infrecuente en la época. Conquistar una isla, además de requerir los medios habituales en las campañas terrestres, suponía imprescindible reunir una gran flota para trasladar a los combatientes, los caballos, las armas de ataque y los víveres imprescindibles para el inicio de la campaña. Los navíos se reunieron, tal y como habían acordado los nobles con el Rey, en Salou, aunque una pequeña parte ancló en Cambrils.

El propio Jaume I cuenta en el *Llibre*

dels Fets las características de su flota: “Aquest fou el nombre d’embarcacions: 25 naus complides, 18 tarides, 12 galeres, i 100 bastiments entre busses i galiots; és a dir 150 embarcacions principals sense comptar-hi les barques menudes”. Entre las embarcaciones pequeñas que Jaume I no cita en esta primera relación estarían los ‘llenys’ –de forma alargada y dimensiones más pequeñas que las galeras– o las barcas movidas a remo. “I abans de salpar disposàrem la formació en què aniria l’estol... I salpàrem de Salou dimecres al matí, amb el vent terral...”

“És a dir: 150 embarcacions principals...”

(algunos tipos de navíos citados por el rey)

Galera

Embarcación de bastante eslora, poca manga y relativamente bajo. Es un navío de guerra con mucha capacidad de maniobra y adecuado para el ataque o para la defensa de una escuadra. Era impulsado a vela y a remo.

Galiota

Es una galera de pequeñas dimensiones. Tiene entre 16 y 20 remos en cada flanco que manejan entre uno y tres hombres. Tiene un solo palo con una vela latina

Tarida

Embarcación de carga muy usado en la Edad Media para el transporte de caballos y tropa. Solía tener forma redonda y con el fondo plano. Podía ser impulsada a vela o a remo.

Nau

Embarcación de transporte en alta mar, de forma redonda, de vela y con castillo delantero y trasero. Una variable de este navío era la ‘coca’, más corta que la ‘nau’.

Bus

Navío del del tipo galera, de unos 30 metros de eslora y unos 80 remos. Fue muy utilizado en el Mediterráneo en los siglos XII y XIII. El nombre es, probablemente, de origen germánico: ‘Buza’.

Datos parcialmente extraídos del libro ‘La conquesta de Mallorca’ de Agnès i Robert Vinas, publicado por Editorial Moll

La campaña de Mallorca

La tempesta

(...) ajudeu-me, si es la vostra voluntat, en aquest perill tan gran, perquè una acció tan excel·lent com la que he emprès no es perdi; (...) seríeu Vos qui la perdria principalment, car joestic fent aquesta travessada per exalçar la fe que Vos ens heu donat, (...)

El cavaller sarraí

(...) comparegué En Pere Llobera i es llançà contra el sarraí, i el sarraí, que el veié venir, li dreçà la llança i li donà tal llançada al pit del cavall que n'hi ficà mitja braça; ell li donà un cop amb el pit del cavall i el féu caure, (...)

Missa abans de la batalla

(...) Acabada la missa, En Guillem de Montcada combregà (car NÓS i la majoria ja havíem combregat abans de fer-nos a la mar), i rebé de genolls el seu Creador, plorant amb llàgrimes que li queien per la cara. (...)

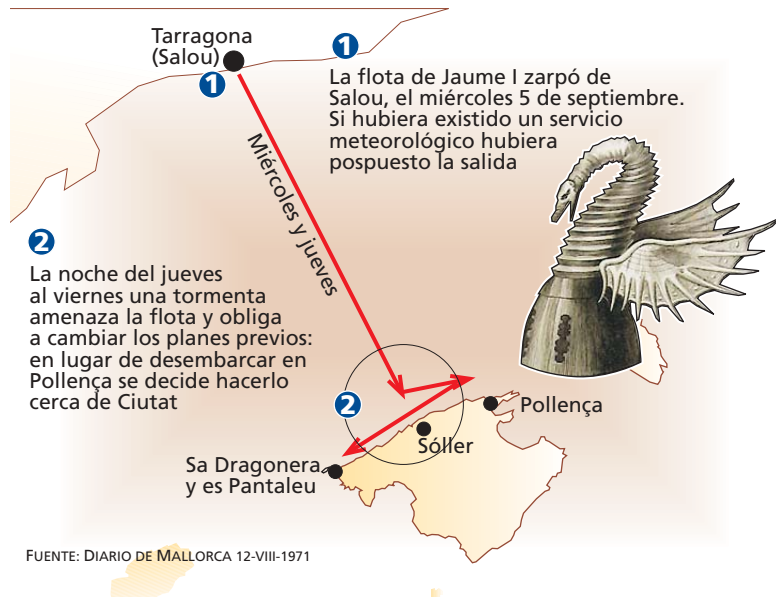
Combat al coll de sa Batalla

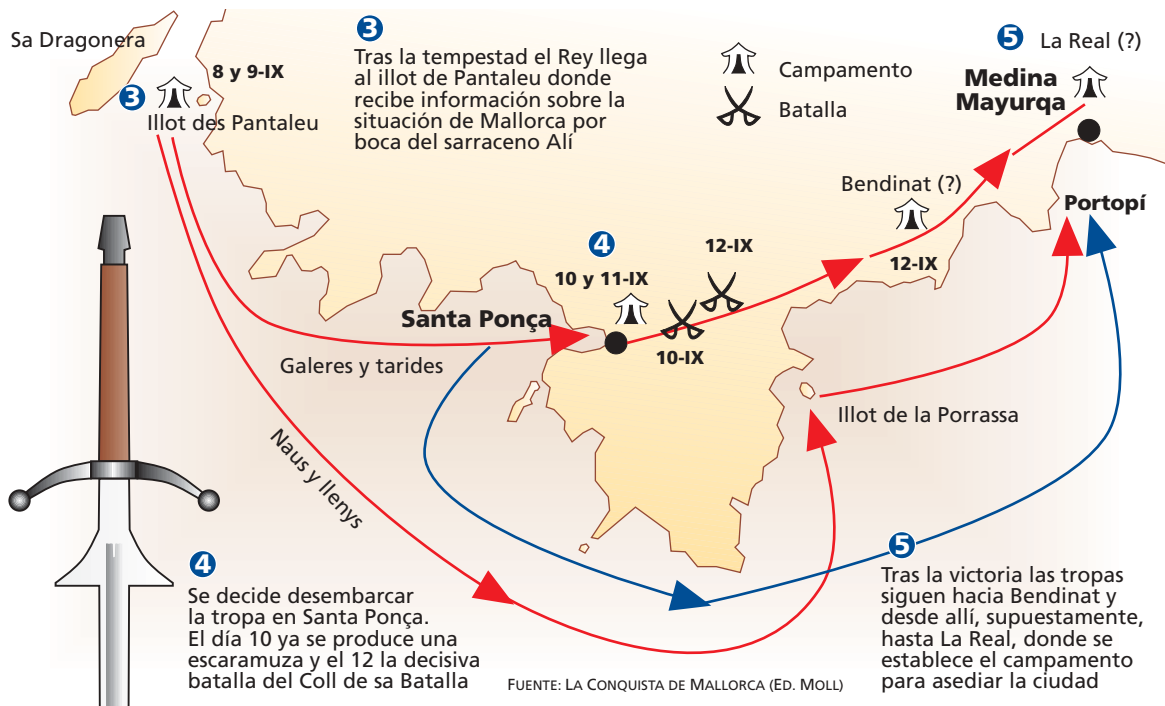
(...) Aleshores arribà la nostra senyera i la nostra mainada (...); i digueren: –Ja és aquí la senyera del Rei! I NÓS davallàrem puig avall, ens barrejarem amb l'escamot de la senyera i pujàrem amunt tots junts; i els sarraïns fugiren. (...)

El *Llibre dels Feits* es la mejor de las crónicas posible, desde el momento en que su autor es el propio protagonista, el rey Jaume I d'Aragó, Comte de Barcelona. No son los capítulos dedicados a la conquista de Mayurqa los únicos, siquiera los centrales, del libro, pero son fundamentales para conocer los hechos. Reproducimos aquí unos párrafos que describen circunstancias, apenas detalles, de la campaña, desde la demanda de auxilio divino a la primera victoria militar, pasando por el enfrentamiento con un soldado almohade de a pie, o la misa previa a la batalla.

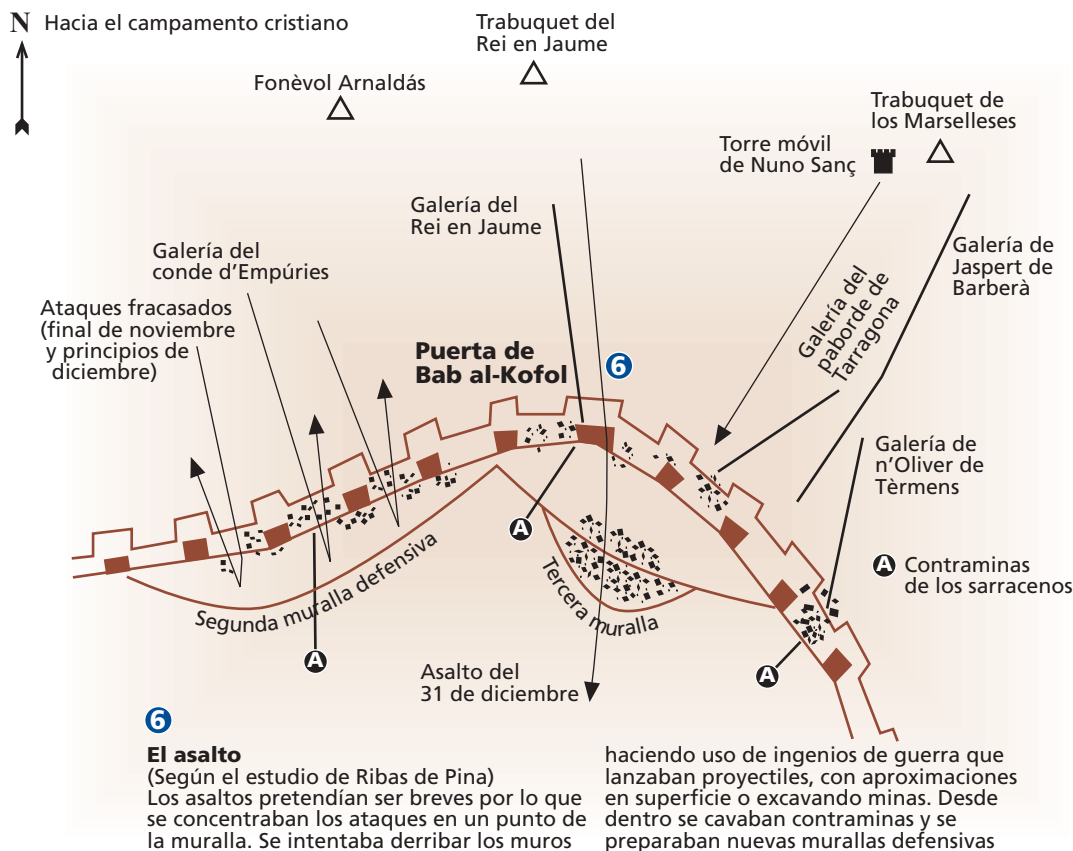
La travesía marítima

El desembarco y el viaje hasta las afueras de la ciudad

El asalto a la ciudad

De Montpeller a Jerusalem

(Itineraris de conquesta)

XAVIER RENEDO I PUIG

Doctor en Filologia Catalana. Universitat de Girona

Samuel Johnson va escriure que hi ha professions, com la del mariner i la del soldat, que tenen la dignitat del perill. Jaume I va fer de soldat gairebé tota la seva vida, es va embarcar més d'un cop en viatges llargs i plens de riscos i va viure gairebé des del seu naixement envoltat de perills. Orfe de pare i de mare des de ben petit, ostatge de Simó de Montfort des d'abans de la derrota de Muret, va patir, com ell mateix explica en el seu *Llibre dels fets*, atemptats quan encara dormia en el bressol i, ja de retorn a la Corona d'Aragó, va fer-se home en una "terra destruïda i empenyorada" i dividida per les lluites entre una noblesa que s'aprofitava de la seva feblesa i la seva inexperiència. Rodejat d'enemics i de riscos per totes bandes, el rei En Jaume va conèixer des de ben petit la dignitat del perill.

Les Illes i el Regne de València. El vespre de l'1 de febrer del 1208 —que, com aquest any, va caure en divendres— Jaume I va néixer a Montpeller en el si d'un matrimoni desavingut, que no es va posar d'acord ni tan sols per escollir el nom del seu fill. El 1213 els seus pares van morir amb pocs mesos de diferència: Maria de Montpeller a Roma, defensant la legitimitat del seu matrimoni, i Pere I a Muret, defensant els interessos de la Corona d'Aragó en terres occitanes. En els setze anys que separen la derrota de Muret de la conquesta de Mallorca van passar moltes coses: l'educació del jove rei en el castell templer de Montsó; un lent i entrebancat procés d'afirmació del poder reial; el seu matrimoni amb Elionor de Castella; el bateig de foc del rei primer en les lluites feudals i després en una expedició militar sobre Peníscola (1225), que va acabar en fracàs.

El 1228 el jove rei presenta a les corts, reunides a Barcelona, el projecte de conquesta de les Illes, la seva "primera gran cosa", com ell mateix recorda, ple d'orgull en el seu *Llibre*: la conquesta d'un regne sencer enmig del mar. El seu pla va representar, sobretot, un canvi en la política d'expansió de la Corona d'Aragó, que abandona els projectes que tenia més enllà dels Pirineus i els redirigeix cap al sud. Allò que "mai rei d'Espanya no poc (pugué) acabar", Jaume I ho va fer possible perquè va saber unir bona part de la noblesa, l'Església i les ciutats en un projecte comú, i va saber canalitzar les energies que es perdien en les guerres feudals en un projecte de conquesta militar de nous territoris, un projecte que era també, malgrat que hi hagi estudiosos que encara en dubten, una croada. El rei se sentia un personatge messiànic, escollit per Déu per reimplantar la fe cristiana en territoris dominats per l'Islam. Quan afirma, en el viatge per mar de Salou cap a Mallorca, que "jo vaig en aquest viatge per exaltar la fe" ho diu convençut del tot. I el mateix devia pensar, i dir, en les campanyes de València, Múrcia i en la fallida expedició a Terra Santa. La tenacitat del rei i la seva extraordinària força de voluntat només es poden explicar, des del meu punt de vista, si es parteix d'aquesta convicció messiànica, molt lligada amb l'esperit de les croades. Moments inoblidables, segons el relat que se'n fa en el *Llibre dels fets*, d'aquesta expedició són la sortida de les naus de Salou cap a Mallorca i la batalla de Portopí, amb la mort de Guillem i Ramon de Montcada i els reiterats, i frustrats, intents del jove rei per entrar en combat i lluitar al costat dels seus vassalls.

Si, segons Jaume I, la decisió de conquerir les Illes va sorgir en un dinar a Tarragona, el projecte de conquerir el regne de València va sorgir a Alcanyís, en terres aragoneses, en una partida de caça amb el mestre de l'Hospital i Blasco d'Aragó. Tot i que això no és ben bé exacte —recordem el setge fracassat de Peníscola—, l'anècdota serveix per posar en relleu la participació més forta que no pas a Mallorca de la noblesa aragonesa en la nova campanya. Jaume I, convençut com estava que, després de la campanya de Mallorca, ara tocava de conquerir, i cristianitzar, el regne de València, va defensar a peu i a cavall el seu projecte contra totes les adversitats (rendes reials limitades; llarga durada, a diferència del que havia passat a Mallorca, de la campanya; el suport massa sovint inestable de la noblesa, etc.). Per aquesta raó, en una topada imprevista amb un destacament sarraí molt superior en nombre, va confessar a un noble del seu seguici: "anc (mai) no fugí ni sé fugir". Per això en el setge de Borriana, al principi de la conquesta, revela que, espantat per la possibilitat d'haver d'abandonar el setge per manca de suport, va arriscar-se com a mínim dues vegades a ser ferit perquè, si el setge s'havia d'aixecar, es pogués dir que només era a causa de les ferides que havia rebut. La seva convicció i la seva tenacitat no li van estalviar, però, ni els dubtes ni les angoixes, com es veu en l'episodi de la nit d'insomni en la seva tenda del campament del Puig, suant com si estigués en un bany i regirant-se més de cent vegades en el llit, després de descobrir, gràcies a una conversa amb un frare dominic, que bona part dels cavallers, cansats d'una campanya que se'ls estava fent massa llarga, estaven a punt d'abandonar el campament i de posar en perill tot el que s'havia guanyat fins aleshores. L'endemà, però, a l'església del campament, dedicada a la mare de Déu, el rei redreça la situació amb un discurs memorable, coronat amb el seu vot de no anar a Terol o no travessar l'Ebre fins "que València ha-

Pintura de la batalla del Puig, que decidí la sort de la ciutat de València.

jam presa". Després de tants perills i de tantes dificultats es comprèn que Jaume I, en veure onejar per primer cop la senyera a la València acabada de conquerir descavalqui del cavall, plori i, adreçant-se cap a Orient, besí la terra "per la gran mercè que Déus nos havia feita".

Múrcia, Terra Santa i Lió. La campanya per la conquesta de Múrcia també va ser, com en el cas de les Illes i del Regne de València, una croada, però no pas una guerra de conquesta, sinó una intervenció militar en defensa de tots els regnes cristians peninsulars. Per aquesta raó va decidir aliar-se amb Alfons X de Castella i dirigir en persona, acompanyat dels infants Pere i Jaume, els seus dos hereus, l'ocupació de Múrcia. La campanya va ser molt més ràpida i fàcil que les anteriors, però, un cop acabada i un cop repoblades les terres, el regne de Múrcia va ser lliurat, complint els tractes estipulats en el tractat de Cazorla, al rei de Castella.

Si Múrcia va ser un canvi de paradigma en l'itinerari militar i polític del rei, encara ho va ser més la fallida croada del 1269. Jaume I abandona la península per embarcar-se en un projecte de croada a Terra Santa. El seu objectiu era triomfar allà on Lluís IX, rei de França, havia fracassat, és a dir contribuir amb èxit a la defensa dels regnes cristians d'Ultramar i, si podia ser, ampliar els seus dominis. La situació no era gens fàcil: el regne mameluc d'Egipte cada dia era més fort, de manera que el 1268 Antioquia va caure en les seves mans. Jaume I va buscar una aliança amb l'Imperi bizantí i fins i tot amb els tàrtars per fer més poderosa la seva ofensiva. El setembre del 1269, quarantacinc anys després de la sortida de la flota reial cap a Mallorca, la flota dirigida per Jaume I va sortir cap a Terra Santa. Aquest cop, però, d'acord amb el relat del *Llibre dels fets*, les tempestes van dispersar l'estol i només una part de les naus va arribar al seu destí. El rei va interpretar el mal temps com un senyal diví i, considerant que "no podíem forçar nostre Senyor", va ordenar el retorn.

Malgrat el relatiu fracàs de l'expedició i malgrat que ja començava a tenir anys, Jaume I no va renunciar ni de bon tros al projecte de croada. Durant tota la seva vida havia nedat molts de cops contra corrent per defensar les seves idees i els seus projectes i no va aflluixar ni tan sols al final. Ho posa en relleu la seva intervenció en el Concili de Lió (1274), on va ser convocat pel papa Gregori X per discutir la possibilitat d'una nova croada. Jaume I hi va fer un discurs enèrgic en defensa de la croada i, als seus gairebé seixanta-sis anys, es va oferir, si el papa s'hi apuntava, a anar-hi amb mil cavallers. Al final del concili, però, no es va decidir res en ferm. Al final Jaume I no va poder fer possible el seu somni d'anar a lluitar, i potser fins i tot a morir, als regnes cristians d'Ultramar, on l'esperava Oliver de Termes, un vell amic seu, un cavaller occità també educat en la dignitat del perill, que havia lluitat al costat del rei a Mallorca i potser també en la campanya de conquesta del regne de València; un cavaller que va acompanyar Lluís IX en les seves dues croades i va acabar morint a Acre l'estiu del 1274 esperant l'arribada d'un vell amic que no tornaria a veure.

JAUME I VA FER DE
SOLDAT GAIREBÉ
TOTA LA SEVA VIDA,
ES VA EMBARCAR
MÉS D'UN COP EN
VIATGES LLARGS I
PLENS DE RISCOS I,
RODEJAT D'ENEMICS
PER TOTES BANDES
GAIREBÉ DES
D'ABANS DEL SEU
NAIXEMENT, VA
CONÈIXER DES DE
BEN PETIT LA
DIGNITAT DEL
PERILL QUE DIUEN
QUE VA LLIGADA A
DETERMINADES
PROFESSIONS, COM
LA DEL MARINER I
LA DEL SOLDAT

De Mayurqa a Mallorca

Els efectes socials de la conquesta

ANTONI MAS I FORNERS

Llicenciat en Història

Professor associat d'Història Medieval de la UIB

La societat de Mayurqa amb què es trobaren Jaume I i el seu exèrcit era pràcticament idèntica a les de la resta de les societats d'al-Andalus, i particularment consemblant a les de l'orient peninsular. Era una societat d'origen divers, composta, essencialment, pels descendents, islamitzats i arabitzats, de la població anterior a la conquesta musulmana del 902-903 i pels descendents dels grups tribals i clànics àrabs i, sobretot, berbers, que colonitzaren l'illa després de la conquesta. Era, a més, una població musulmana, tret d'una petita minoria jueva i cristiana, aquesta darrera d'origen forà, integrada sobretot per mercaders que comerciaven a l'illa.

Les fonts posteriors a la conquesta mostren que a Mayurqa hi havia una proporció apreciable de gent negra o de pell molt fosca, de la qual es desconeix si eren esclaus arribats a l'illa abans de la conquesta o si ho eren descendents de migrants berbers, o les dues coses alhora. L'islam i l'àrab (la llengua del Corà) serviren de cohesió a una societat de llengües diverses —la parla romànica de la població anterior a la conquesta, les parles imazigh dels berbers, l'àrab que parlava la gent amb aqueixa procedència— que acabà per arabitzar-se lingüísticament en la seva totalitat. De fet, sembla clar que la llengua romànica que parlaven els descendents dels cristians a la conquesta ja havia desaparegut abans de la conquesta de Jaume I. Així es desprèn, entre d'altres coses, del fet que no es conegui cap notícia d'aquesta llengua romànica posterior a la conquesta i de les referències a la llengua dels andalusins o mayurquins que apareixen a la documentació i a les cròniques. És el cas, per exemple, de les dones de la ciutat que, poc temps després de la conquesta, oferien joies als conqueridors a canvi que no les matassin (“aquestes coses mostraven á ull molt amargosament plorants e en sarraïnesc [àrab] dients: tues sien aquestes cosas, e dona'm de què visca”).

En tot cas, l'anàlisi de la toponímia llatina anterior a la conquesta de Jaume I evidencia que es tractava d'una llengua molt diferent al català que es convertí en la llengua de la societat del regne de Mallorca amb posterioritat a 1230. La població de l'illa vivia dispersa en assentaments que la documentació descriu com alqueries —llogarets o poblacions— i rafals, terme amb un contingut imprecís, que podia fer referència a propietats privades o terrenys de grups tribals o clànics. De fet, l'organització tribal i clànica —o amb aquest origen: hi ha autors que sostenen que ja s'havia diluït abans de la conquesta— sembla que era la predominat o característica a la part forana de l'illa. Així ho indica la freqüència de la toponímia tribal —aquella que fa referència a segments o clans de tribus àrabs i berbers, com Vernissa (Marniza)— i clànica —per exemple, aquella constituïda per la partícula banu (i les seves seves variants) com bení, que va ser l'origen de denominacions com Binissalem, Biniali o Binia-raix. Tot i que a la Part Forana s'hi havien consolidat algunes poblacions, com Sineu i Inca —que Jaume va descriure com la major alqueria de Mallorca— l'únic nucli de població d'importància era Madina Mayurqa, que després de la conquesta passà a ser coneguda com a ciutat de Mallorques, protegida amb muralles que l'exèrcit de Jaume I passà a assetjar poc temps del desembarcament a l'illa i que foren retudes per l'exèrcit del monarca el 31 de desembre de 1229.

La conquesta de Mayurqa no va suposar únicament un canvi de senyors, sinó la fi de la societat andalusina de Mayurqa i el naixement d'una nova societat, cristiana i feudal, com les de les àrees de procedència dels conqueridors. En primer lloc, pels efectes que suposà la conquesta damunt la població indígena andalusina. Als morts causats pels enfrontaments bèl·lics i pel pillatge —la conquesta i el saqueig de Madina Mayurqa són descrits per les cròniques com una matança— s'hi afegiren als causats per la pesta que es va desfermar poc després de la conquesta.

La població de la ciutat que no en pogué fugir fou esclavitzada i fou venuda a l'encant; també foren esclavitzats els andalusins que es refugiaren a altres indrets de l'illa, com els de la Serra d'Artà —que foren transportats a Ciutat— i la majoria dels que ho feren a la Serra de Tramuntana. Aquests darrers —tal com es llegeix a la crònica de Fra Pere Marsili— foren convertits per Jaume en esclaus; uns passaren a ser “catus del rei”, d'altres foren venuts (“altres posats publicament á venda escampá”) i la resta varen ser donats per Jaume I a gent del seu seguici (“los altres doná la magnificència reial a aquells los quals servey e proea d'armes havia fet a sí cars”). Una fracció minoritària s'haurien acollit, segons la crònica de Jaume I, a un pacte acordat amb en Xuaip, cap dels andalusins, segons els quals podrien continuar residint a l'illa, en unes condicions que es desconeixen.

Madina Mayurqa era l'únic nucli de població important de l'illa.

El pacte, en tot cas, pareix que no va ser respectat, ja que la gran majoria —de fet, la pràctica totalitat— de les notícies sobre andalusins (els musulmans mallorquins) fan referència a persones esclavitzades o que ho havien estat anteriorment. D'altra banda, resulta raonable pensar que tots els que pogueren fugir de l'illa mentre no es completà la conquesta de l'illa (que durà fins l'estiu de 1232) aprofitaren per fer-ho; així ho indiquen les dades sobre gent fuita de l'illa i establerta posteriorment a d'altres indrets. La població esclavitzada de dret o de fet —la gran majoria o la pràctica totalitat de la població de l'illa, com hem dit— va córrer diversos destins: uns foren venuts fora de l'illa; altres, els més afortunats i segura-

LA CONQUESTA
DE MAYURQA
NO VA SUPOSAR
ÚNICAMENT UN
CANVI DE SENYORS,
SINÓ LA FI
DE LA SOCIETAT
ANDALUSINA
DE MAYURQA
I EL NAIXEMENT
D'UNA NOVA
SOCIETAT,
CRISTIANA I
FEUDAL,
COM LES
DE LES ÀREES
DE PROCEDÈNCIA
DELS
CONQUERIDORS

ment els minoritaris, foren rescatats des del nord d'Àfrica; la resta varen romandre a l'illa com a mà d'obra dels seus senyors i dels colons cristians que s'establiren a l'illa. I aquests darrers no ho varen fer conreant les seves antigues terres —i si va ser així, això va ser excepcional—, perquè després de la conquesta foren redistribuïts entre diversos propietaris, que els venien com si fossin un bé immoble o qualsevol casta de bestiar. Aqueixes vendes xapaven les famílies —de fet, aquestes transaccions són majoritàriament de persones soles—, cosa que devia accentuar la desestructuració social dels andalusins i, a més, en dificultava la descendència. Sembla que, com a estratègia, parts dels andalusins es convertiren al cristianisme amb l'esperança que això pogués millorar la seva situació però això darrer, en tot cas, no els alliberava de l'esclavatge.

Diferents estudis han mostrat la disminució de la població andalusina durant el segle XIII, que s'ha d'atribuir tant a la manca o a la minva de descendència com a l'alliberament mitjançant els anomenats contractes d'alforria. Mitjançant aquests contractes es fixava un preu per a l'alliberament dels andalusins, que passaven a conrear terres en arrendament o a llogar-se fins que aconseguien pagar el preu de l'alliberament. Si aconseguien pagar aquesta quantitat, es convertien en lliures, però subjectes al pagament d'unes feixugs drets al rei i vists com a infidels per la nova població de Mallorca. Això els empenyia o bé a emigrar de l'illa —i en aquest cas, la destinació devia ser al-Andalus o el nord d'Àfrica— o a cristianitzar-se, si no ho havien fet abans, i a adoptar la llengua dels conqueridors i de la gran majoria de colons de l'illa (el català). A la pràctica, si feien això darrer, deixaven de ser musulmans i mayurqins. Tot i que hi ha hagut una certa controvèrsia sobre els pes demogràfic que suposaven els musulmans alliberats i cristianitzats, la comparació a diferents poblacions del seu nombre amb els dels colons

A la ciutat convivia colons catalans amb mercaders italians i jueus.

cristians suggereix que era, en termes relatius, poc important, ja que el percentatge que assoleixen no arriba al cinc per cent del total de població documentada. Si aqueix percentatge era superior, resulta irrellevant, ja que el que resta clar que eren un grup certament minoritari i que fou absorbit amb gran rapidesa per la població cristiana del nou Regne de Mallorques creat per Jaume I. Aquesta darrera estava integrada per la nova aristocràcia del Regne —un petit nombre de cavallers que reberen feus i senyorijs— per mercaders, mariners i menestrals —a la ciutat— i, a la part forana, per pagesos que rebien terres en establiment emfitèutic a canvi del pagament de rendes al rei o a altres senyors. S'establiren a Mallorca atrets per les possibilitats de negoci i de feina que suposava un port de la importància de Madina Mayurqa i, en el cas dels pagesos, per l'oferta de terra i de la supressió de certs drets feudals —però no dels més importants, com el pagament de rendes i drets que gravaven la transacció immobiliària, com el lluïsm, i de la submissió a la jurisdicció senyorial. Aquests colons cristians, que s'instal·laren a Mallorca fins a la gran pesta de 1348, procedien en la seva gran majoria de Catalunya; la proporció de colons catalans resulta molt accentuada a la part forana, on, segons es desprèn de diferents estudis, era igual o superior al 80% (en alguns pobles, fins i tot depassava el 90%). A la ciutat era manco accentuada —fonamentalment, per la presència de mercaders, menestrals i mariners italians i occitans i, a més, de la comunitat jueva— però, així i tot, la població d'origen català també hi era, i de bon tros, la majoritària. Aqueixa procedència majoritàriament catalana —i dins aquesta, de l'orient del Principat— es fa patent en els trets del català parlat a Mallorca, caracteritzat, per exemple, per l'ús de l'article “salat” (es, sa) i de pronunciacions com “fuia” (en comptes de fulla) que eren propis de la zona oriental de Catalunya, on actualment són molt minoritaris i, a més, es troben en recessió. Va ésser, evidentment, aqueixa nova població cristiana la que va trasmetre als seus descendents —i aquests, fins a l'actualitat— el mite i les llegendes sobre el rei En Jaume i el tall que suposà la conquesta respecte de la societat i el temps anteriors, aquells mateixos que la cultura tradicional mallorquina descriu lacònicament com “es

El mite

“I llavò venguérem es mallorquins”

(El record del Rei En Jaume a la Part Forana de Mallorca)

Ins que es va estendre l'escolarització, i la gent de Mallorca va començar a estudiar història —d'aquella manera que tots coneixem— un dels pocs personatges històrics que coneixia tothom era el rei En Jaume i l'afer històric per antonomàsia era la conquesta de Mallorca. La repressió o l'autocensura havien fet desaparèixer de la memòria altres fets més incomòdes —i amb conseqüències igualment tràgiques, com la Revolta Forana i les Germanies. De fet, el rei En Jaume, la conquesta i la venguda de Sant Vicent Ferrer eren els únics personatges històrics que (si no m'err, perquè ho escric de cap) va recollir mossèn Alcover a les seves Rondalles. D'al·lot, encara vaig ésser a temps a sentir parlar del rei En Jaume, i de la conquesta de Mallorca, quan anava amb mon pare per les finques i possessions del terme, i per qualche poble de per devora.

Els pagesos, que sabien que m'agradaven “ses coses antigues”, em solien dir on havia “antigors”, “antiguidees” o “cementeris des Moros”; és a dir, restes prehistòriques. Ho record com si fos ara: “aqueix claper és des temps des moros —em deien tots solemnes—, perquè abantes Mallorca era des moros”. D'això, jo ja en sabia cosa: a l'escola m'havien parlat de la “reconquesta” i, de més a més, jo havia llegit la Història de Santa Margalida. En aqueix llibre, el primer que vaig llegir en català, el pare Joan Francesc March i en Ramon Rosselló explicaven la conquesta de Mallorca i hi deixaren escrit que els catalans havien repoblat Mallorca. Jo, coses d'al·lot que feia el batxiller, em pensava ésser un poc part damunt aquells pagesos que, ara me'n tem, em respectaven perquè era un al·lot pagès que sabia “lletra”. Tanmateix, la cosa em venia de nou, i sempre que podia aprofitava per treure-la a rotlo. I els pagesos em contaven, tots convençuts, poc més o manco amb aqueixes paraules, que “això va durar fins que va venir el rei En Jaume, que va treure a defora es moros i llavò venguérem es mallorquins”. Més d'un pic em demanaren d'on era que venguérem. Em fa l'efecte que la meua resposta —de Catalunya— no els feia gaire gràcia. “Potser”, “si tu ho dius deu ésser així”, “no m'ho haguera pensat mai” i qualche sortida remolesta i desconfiada —com “això t'ho han dit a s'escola?”— eren, com a molt, els comentaris, si n'hi havia, a la meua resposta. Més envant me'n vaig témer que aqueix era el record que havia quedat, després de més set-cents anys, de la conquesta de 1229 i de la colonització feudal: el rei heroic i llegendari, la memòria dels antics “propietaris” de la terra —els moros que haurien construït els clapers i les “antigors”— i, també, el convenciment del canvi demogràfic que causaren la conquesta i la colonització. Perquè els pagesos “sabien” que ells —la seva societat— venia de defora. I, en termes bàsics, l'encertaven. Que a Mallorca hi haguessen romàs un cert nombre d'andalusins —mallorquins antics—

batiats, no va alterar per res el resultat final de la conquesta de 1229. Els pagesos que jo tractava, és clar, no es qüestionaven per res si allò que havia fet el rei En Jaume —“treure a defora es moros”— havia estat bo o xec. Però sí que pareix que el record que Mallorca havia tengut uns altres amos els inquietava i els creava una certa “mala consciència”; més que res, per allò d'haver pres la terra als “moros”. I això, a parer meu, és perfectament comprensible, perquè aquella gent s'havia criat en una societat pagesa, en la qual la terra era el bé més preuat i el robatori —ara no anirem a cercar per què— un dels crims més detestables. Això d'aqueixa “certa mala consciència” per mor d'haver pres la terra als moros, ho reconec abans de tot, pot ésser només una impressió meua.

Però, en tot cas, diré què és que em va fer venir aqueixa idea al cap. I tornaré a les històries que em contaven els pagesos. Una cosa que em digueren més d'una vegada, quan anava amb mon pare als establits i a les possessions de per la Marina, era que a una de les possessions de veïnat hi havia una porta amb un pany molt antic, que era “des temps des moros”. La història, o rondalla, o contarella —com vulgueu— era que un dia va comparèixer a aquella possessió un moro amb una clau (i de vegades, deia qualcun, també amb papers). Quan li demanaven què volia, deia que era descendent dels moros que eren els propietaris de la casa fins que els ho prengueren quan va venir el rei En Jaume (o quan “prengueren” o “conquistaren” Mallorca.) “Perquè —em deien els pagesos— Mallorca era seu, i sa casa era des temps des moros”. El moro, em contava el pagès, hi havia anat per recobrar la casa i, per demostrar que era seva, passava la clau pel pany, i la porta s'obria. I fet això, el moro afirmava que mouria plets, i que tornaria a tenir la casa. Vaig tenir sort, i amb mon pare anàrem a la possessió on, suposadament, hi havia anat el moro, i en vaig poder parlar amb l'amo, o amb l'amitger —no record què era, exactament—. Aquell homo em digué que això no havia passat allà, sinó que havia sentit dir que havia estat a una possessió veïnada. El pany del portal de les cases, evidentment, era nou, com també ho era la porta. I ja podeu imaginar que a l'altra possessió, aquella on em deien que havia passat això, tampoc en saberen res, i em contaren que la feta havia estat a una altra possessió. I parlant amb un homo vell de la Vila, em va dir que havia sentit a dir que allò havia passat a Son Fortesa de Manacor, “que són unes cases molt antigues”. I ja no ho vaig anar a cercar pus; Manacor aleshores em queia molt lluny. Ara, quan hi pens, em fa l'efecte que la “rondalla” de la clau del moro era això que ara en dirien una “llegenda urbana”; és a dir, una contarella que resulta —o resultava— fàcilment creïble, perquè, d'una manera o de l'altra, hi suren pors de la societat que les tramet. En aqueix cas, pens jo, por als moros. O millor dit, al retorn dels que eren considerats els legítims propietaris de la terra. Històries d'un temps en què la terra ho era tot i en què robar-la era un dels pitjors crims que podria cometre un pagès.

L'herència política

GABRIEL ENSENYAT PUJOL

Doctor en Historia Medieval.
Universitat de les Illes Balears

Un dels aspectes més importants del regnat de Jaume I el constitueix precisament allò que se'n derivà arran de la seva mort, el 1276: la formació d'una nova corona separada políticament de la resta del món catalanoaragonès: la Corona de Mallorca. De fet, la idea de dividir els seus dominis entre els fills la trobam al llarg de tota la vida del Conqueridor, si atenem els diferents testaments que féu en funció de les circumstàncies de cada moment (el naixement o la mort d'alguns infants).

En total foren quatre els testaments que féu redactar el monarca en aquest sentit. El primer va ésser el 6 de maig de 1232, en què, d'acord amb el costum, instituï com a únic hereu dels seus dominis el primogènit Alfons, fruit del seu matrimoni amb Elionor de Castella.

El segon tengué lloc el 19 de gener de 1248. És el resultat d'un nou matrimoni contret per Jaume I i de la descendència que se n'havia derivat. El rei, després de aconseguir l'anul·lació canònica del seu matrimoni anterior amb la princesa castellana, es va casar amb Violant d'Hongria el setembre de 1235. Amb el testament de 1248 ja feia un primer repartiment dels seus regnes i senyorius entre els fills. D'aquesta manera, doncs, s'iniciava la desmembració de la corona. Aragó havia d'ésser per al primogènit Alfons; Catalunya i el regne de Mallorca passarien al segon fill, Pere; el regne de València, al tercer, Jaume; i els comtats rossellonesos i el senyoriu de Montpeller serien per al quart fill, Ferran.

El tercer testament va ésser redactat el 21 de març de 1251, com a resultat de la mort de l'infant Ferran. Aleshores, Jaume I va fer una nova distribució de la corona, d'acord amb la qual el regne de Mallorca i el senyoriu de Montpeller integrarien l'heretatge de l'infant Jaume.

Finalment, el 22 d'agost de 1272 es va confeccionar l'últim i definitiu testament, altre cop com a conseqüència de la mort d'un dels prínceps, en

aquest cas el primogènit Alfons. La corona es dividí entre Pere, hereu d'Aragó, Catalunya i València, i Jaume, futur rei de la Corona de Mallorca, integrada pel regne de Mallorca (nom que rep l'arxipèlag balear), els comtats rossellonesos i la senyoria de Montpeller.

D'aquesta manera, doncs, només calia esperar la mort de Jaume I perquè, en aplicació del testament, es configurà la corona mallorquina com una entitat política específica. El Conqueridor va morir quatre anys després, el 27 de juliol de 1276, i, d'acord amb la seva voluntat, Jaume II prengué el títol de "rei de Mallorca, comte del Rosselló i la Cerdanya i senyor de Montpeller" el 12 de setembre següent.

Aquests són els fets concrets que motivaren la creació de la corona mallorquina. Ara bé, a partir d'ací la historiografia ha intentat esbrinar el perquè d'aquesta circumstància. Primer de tot cal dir que les divisions d'aquesta mena havien sovintejat durant l'edat mitjana. La seva base es fonamentava en l'anomenat concepte patrimonial de l'estat. Es tractava d'un antic costum, de procedència germànica, segons el qual el regne era considerat com una mena de propietat privada del rei. En conseqüència, aquest pot dur a terme les divisions que li dicti el seu criteri, sempre que siguin conformes amb el dret successori. Els primers exemples d'aquesta pràctica es troben ja als regnes britànics, als segles VI i VII, així com al regne franc. Tot i amb això seran els merovingis qui realment establiran el procediment que després fou continuat pels carolingis: per exemple el fill de Carlemany, Lluís el Pietós, l'any 840 dividí l'imperi entre els seus tres fills, Lotari, Lluís el Germànic i Carles el Calb. A partir d'ara la pràctica es va estendre pertot arreu: a l'Anglaterra dels Anjou-Plantagenet (divisió realitzada per Enric II entre els seus fills, Jofré i Ricard), a la França dels Capets, etc. També a la península ibèrica la circumstància va ésser usual: per exemple, Sanxo el Gran, a la seva mort, dividí la corona entre els quatre fills: Aragó per a Ramir el Bastard; Navarra per a Garcia IV; Ribagorça-Sobrarb per a Gonçal i Castella per a Ferran.

Quant a la Corona d'Aragó, si bé no podem parlar de divisions d'aquesta mena, sí que era freqüent l'ús dels anomenats "apanages". Es tractava de concedir als fills segons un determinat territori, reduït, en comparació amb l'herència del primogènit. Es tractava també d'una pràctica ben

LA NOVA CORONA DE MALLORCA NO NOMÉS ES TRACTAVA D'UN CONJUNT DISPERS DE TERRITORIS SEPARATS PER LA GEOGRAFIA, SINÓ TAMBÉ, I AIXÒ ÉS TANT O PER VENTURA MÉS IMPORTANT, UN CONJUNT DE TERRITORIS ESTRANYS ENTRE SI. AIXÒ EXPLICA LA SEVA ARTIFICIALITAT

Sepulcre del rei Jaume III de Mallorca, situat en una capella de la Seu. FOTO: B. RAMON

estesa a l’Europa feudal. De fet, la divisió establerta per Jaume I al seu últim testament era, en realitat, això: un apanage, que permetès a Jaume II esser rei d’un petit territori. En aquest sentit, els comtes de Barcelona ja n’havien duit a terme anteriorment: Ramon Berenguer III havia creat el de Provença; Ramon Berenguer IV, el de Cerdanya i el vescomtat de Carcassona; i Alfons II havia cedit el Rosselló al seu fill Sanç.

Tot i així la segregació realitzada per Jaume I era quelcom més, anava més enfora que la creació d’un simple apanage, ja que es constituïa tota una nova corona al Mediterrani occidental. I sobretot, en crear-la, Jaume I anava contracorrent. Encara que hem vist que aquest tipus de segregacions obeïen a una manera de fer antiga i freqüent, val a dir que en arribar al segle XIII la pràctica va caure en desús. I no només això: a partir d’ara la tendència serà establir entitats polítiques grans i compactes, indivisibles. Som en una època en què, després de la fragmentació política que suposà el feudalisme, les monarquies intenten consolidar i enfortir el seu poder, i això passa per crear “estats” forts i permanents, evitant d’afeblir-los mitjançant divisions familiars. Un exemple d’això el podem observar en el cas castellà: els regnes de Castella i Lleó s’havien dividit, unit i tornat a dividir en diverses ocasions durant els segles anteriors. En temps de Jaume I es concentraren de bell nou sota un monarca comú, Ferran III el Sant, i fins avui...

El fet, doncs, que Jaume I actuàs contra la tendència de la seva època ha motivat que els historiadors formulassin diverses hipòtesis per explicar una circumstància aparentment paradoxal. Val a dir, per començar, que el primer problema que plantegen els testaments és el de llur validesa jurídica. A la Corona Catalanoaragonesa no existia cap tipus de legislació que regulàs la successió a la corona, tot i que el criteri seguit es basava en el dret consuetudinari, d’acord amb el qual els monarques no podien disposar lliurement dels béns heretats per via paterna, als quals estava vinculada la dinastia, però sí dels rebuts en herència per línia materna i dels adquirits. És a dir, Jaume I no podia separar Catalunya i Aragó (herència de son pare), però sí disposar com volgués de Montpeller (herència materna), Mallorca i València (conquestes seves) i el Rosselló (herència del seu oncle Nunyo Sanç). En aquest sentit, els primers testaments no s’ajustaven al costum (encara que després no arribaren a esser efectius), tot i que sí que ho feia el darrer.

Tot plegat ha fet pensar que la Corona de Mallorca fou el resultat de la voluntat, en el fons arbitrària, de Jaume I. Potser, sempre s’ha dit, induït per la reina Violant que, ultra els drets del primogènit, volia que els seus fills també fossin reis. En tot cas, el caràcter artificial del procés queda demostrat pels mateixos testaments. Què hauria passat, posem per cas, si Jaume I hagués mort l’endemà de redactar el segon testament? Doncs que s’haurien format quatre corones (!) i una hauria estat integrada per Catalunya i el regne de Mallorca. Sens dubte ara parlaríem d’una altra

història, ben diferent. Aquest cartàcter artificial de la corona mallorquina, a més, es pot constatar a través del caràcter heterogeni dels territoris que la integren: una part insular (el regne illenc) i una altra de continental (el Rosselló), a més de la ciutat de Montpeller i els vescomtats propers de l’Omeladès i el Carladès. Globalment considerada, la nova corona no només es tractava d’un conjunt dispers de territoris separats per la geografia, sinó també, i això és tan o per ventura més important, un conjunt de territoris estranys entre si. Els comtats nordcatalans eren zones molt feudalitzades, de poblament antic i relativament dens i tenien forts lligams amb la resta de Catalunya i ben pocs amb el regne mallorquí. Aquest, en canvi, era de conquesta recent i es trobava en plena fase de poblament, alhora que econòmicament havia establert una xarxa comercial amb Catalunya i el nord d’Àfrica. Per acabar, Montpeller era una ciutat rica i pròspera que en molts aspectes s’assemblava a les repúbliques itàliques.

En definitiva, allò que caracteritza la Corona de Mallorca és la seva heterogeneïtat geogràfica, economicosocial i política, a més de les reduïdes dimensions territorials que tenia. Tots aquests factors li proporcionaran un estat de feblesa permanent, al qual cal afegir el caràcter artificial que acompanya el seu naixement. De fet, els habitants cristians del regne no tenien cap mena de consciència “nacional” separada en relació amb la resta dels territoris de la Corona d’Aragó. Quan feien referència al seu origen s’identificaven simplement com a catalans (fins i tot molt poques vegades feien la distinció que sovint s’ha esmentat de “català de Mallorca”). I, àdhuc, sempre hi va haver sectors de la població illenca (començant pel poderós i influent grup mercantil) obertament contraris a l’existència d’una corona mallorquina separada políticament dels altres territoris de l’àmbit català. Òbviament, tot això (i alguns factors més que s’afegiren al llarg del temps) explica perquè aquesta corona tan sols va sobreviure una seixantena d’anys i, sobretot, perquè va esser reincorporada amb tanta facilitat a la Corona Catalanoaragonesa per Pere el Cerimoniós, el 1343.

El llibre dels fets

Entre ploma i l’espasa

XAVIER RENEDO I PUIG

Doctor en Filologia
Universitat de Girona

No hi ha cap dubte que l’educació que va rebre Jaume I va ser molt accidentada: Montpeller; Carcassona, gairebé com a hostatge de Simó de Montfort; el castell de Montsó, sota la tutela dels templers, i després els inicis del seu regnat en una conjuntura política molt inestable. Ras i curt, una situació en tot cas idònia per formar-se com a guerrer, però no pas com a home de lletres. Per això molts d’estudiosos han dubtat que el rei fos de debò l’autor del Llibre dels fets. A hores d’ara poca gent en dubta, però el problema de com es va arribar a escriure el llibre continua plantejat. Em sembla que aquest problema es pot començar a resoldre si es té en compte que el Llibre dels fets és una obra molt ben plantejada en el conjunt, tot i que potser falla, per dir-ho d’alguna manera, en els detalls, si més no en alguns detalls.

Deia J.L. Borges a propòsit de Recuerdos de provincia de Domingo F. Sarmiento que hi ha obres “que no son analíticamente justificables. No hay una de sus frases, examinada, que no sea corregible; cualquier hombre de letras puede señalar sus errores [...] sin embargo ese inculminado texto es eficazísimo, aunque no sepamos por qué”. Borges lloava del llibre de Sarmiento l’eficàcia patètica i

commovedora del conjunt i acabava la seva anàlisi escrivint “Cualquiera puede corregir lo escrito por él; nadie puede igualarlo”. El mateix, ben bé el mateix, es pot dir del Llibre dels fets, un llibre d’una eficàcia immensa escrit per un rei guerrer, que devia tenir uns rudiments de cultura adquirits a través de la lectura i molta formació religiosa, en bona mesura adquirida a còpia d’escoltar sermons —Jaume I va néixer gairebé alhora que els ordes mendicants, el grans mestres de l’art de la paraula. Era també un rei, convé tenir-ho present, que havia de saber parlar en públic, que havia de saber defensar amb la paraula, com molt bé es veu en el Llibre, els seus projectes polítics i militars tant a les corts com en els consells reials. Jaume I devia ser, per tant, capaç d’organitzar, com a bon estratega de la paraula, un relat molt coherent i unitari de cap a cap, devia ser capaç de seleccionar amb molta cura els episodis de la seva vida que volia narrar i la manera de presentar-los. El punt feble de la cultura literària del rei era l’estructura de la frase i del període, que és molt acostada a la de la llengua parlada i molt lluny de la prosa tan equilibrada de la Crònica de Bernat Desclot, escrita pocs anys després del Llibre dels fets. Però, és clar, Desclot devia ser un escriva, en definitiva un home de lletres, mentre que el rei era un guerrer, un estratega i un polític d’una intel·ligència extraordinàries. Desclot podia corregir el que havia escrit Jaume I, i en certa manera ho fa en els capítols de la seva Crònica dedicats al regnat de Jaume I, però no podia igualar el que s’explica en el Llibre dels fets. Qui llegeix Desclot llegeix un cronista, un bon cronista, sens dubte, però del llibre de Jaume I es pot dir el que deia W. Whitman dels seus poemes: “who touches this book, touches a man”, toca un home d’una sola peça.

Vuit estudiosos del rei conqueridor expliquen les seves aportacions editorials el dia del seu 800 aniversari

Dia zero de l'Any Jaume I

Ada Castells
BARCELONA

Aquesta matinada ha fet 800 anys del naixement de Jaume I i, aprofitant l'avinentesa, els territoris de parla catalana ho celebren amb més o menys entusiasme i un epítet que ha de durar dotze mesos: Any Jaume I. L'objectiu és que, passats aquests mesos de celebracions, es pugui dir alguna cosa més que el tòpic d'haver sigut el *Conqueridor*.

Per ara hi ha pocs actes concretats, sobretot en l'àmbit popular, però els editors ja s'han animat a fer la seva contribució. Han sortit estudis i noves edicions i lectures del seu llibre més cèlebre: el *Llibre dels Fets*. L'Institut d'Estudis Catalans l'ha reeditat, en la versió de Ferran Soldevila, i amb notes afegides de Maria Teresa Ferrer i Jordi Bruguera, que també és el curador de l'edició que n'ha preparat Proa. Bromera en presentarà una versió modernitzada feta per Francesc Machirant, que es publicarà a l'abril, i els rossellonesos Robert Vinas i Agnès Vinas n'acaben de publicar la primera versió en francès.

Diversos estudiosos i ad-

miradors de la figura del Rei en Jaume expliquen quina és la seva aportació a l'Any Jaume I i què falta per fer.

M. Carme Roca

A principis de març la historiadora treu *Les dones de Jaume I* a l'Esfera dels Llibres. "Coneixem les seves esposes, com Violant d'Hongria, però jo he volgut endreçar les dades i veure com l'havien influït persones com Aurem Biaix, que va

Hi ha pocs actes concretats en l'àmbit popular, però els editors ja s'han animat publicant estudis

propiciar el comtat d'Urgell o Berenguera Alfonso, que va impulsar la conquesta de Múrcia. Ell tenia la necessitat de fer-se el mil homes davant d'elles".

Ernest Belenguera

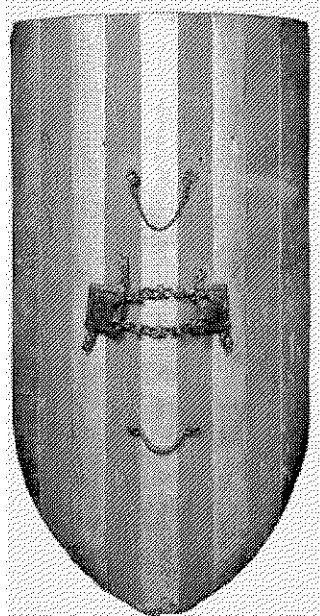
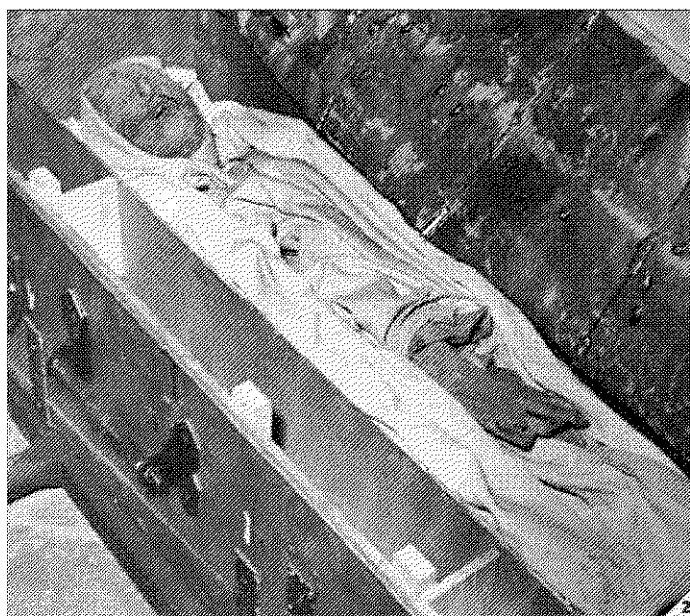
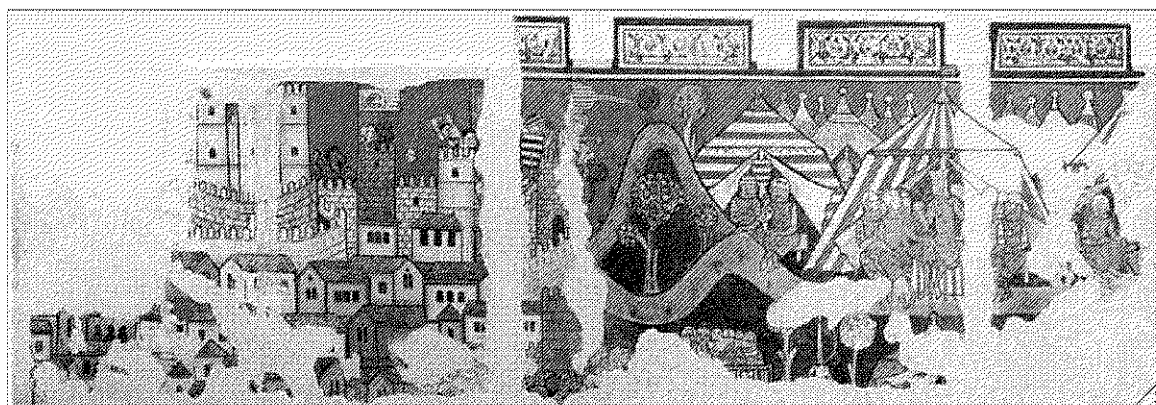
Catedràtic de la Universitat de Barcelona, és autor de *Jaume I a través de la història* (Ed 314, 1984), i acaba de treure *Jaume I i el seu regnat* (Pagès). El defineix com "un llibre total" perquè "té en compte el seu vessant militar, de conquesta, polític i altres aspectes, com el fet de ser qui incrementa les institucions, les consolida, crea nous regnes, busca el suport fonamental de les ciutats, fa créixer l'economia, el barri de la Ribera...".

Belenguera considera que falten alguns aspectes per estudiar no tant sobre Jaume I, "que ha estat molt estudiat per Robert Burns, com sobre com era el segle XIII, per exemple quins eren els motius de les ensopegades que tenia el rei amb la noblesa. Caldria investigar més. Cal conèixer la societat i els fets que envolten aquesta figura i espero que al llarg de l'any, en els congressos, això anirà sortint".

En canvi, es mostra molt crític amb "l'oportunisme"

Jaume I tal com se'l veia al segle XVII, en un quadre atribuït a Andreu Reus ■ AVUI

1. Mural del S.XIII del setge de Mallorca.
2. Mòmia de Jaume I, fotografiada el segle XIX.
3. Escut del rei que il·lustra el llibre de Furió.
MNAC/AVUI/BROMERA

Nova conquesta

Montpeller

La ciutat no ha oblidat que Jaume I era rei d'Aragó, de Mallorca, de València, comte de Barcelona i d'Urgell i, també, senyor de Montpeller, i ho on va néixer tal dia com avui. Amb aquest motiu, aquest cap de setmana s'ha organitzat una trobada, que avui es concreta amb la presentació d'una peça de teatre sobre Jaume I, a la Sala Petrarca (17.30 h) i amb balls occitans i cant coral a l'Ajuntament (19.00 h). Demà se celebrarà una desfilada amb seguici d'època (15.00 h).

Abadia de Poblet

El 30 de març, a les 11.30, s'ha programat una ofrena floral a la tomba de Jaume I i una ballada de gegants a la plaça del monestir.

Barcelona

L'Arxiu de la Corona d'Aragó presenta una mostra amb un centenar de documents relacionats amb Jaume I. Del 31 de març al 5 d'abril, a l'Institut d'Estudis Catalans, hi ha prevista la celebració d'un congrés a l'entorn de la seva figura.

Per al novembre, s'ha programat una exposició a l'Institut Europeu de la Mediterrània.

També es preveu que l'Any Jaume I s'acabi amb una gran exposició al Museu d'Història de Catalunya programada per a la primavera del 2009, en què també serà protagonista Violant d'Hongria.

Aquesta falta d'actes a Barcelona ha despertat la crítica d'alguns sectors, com el Cercle d'Agermanament Occitano-català, que troba molt minso el calendari de celebracions per a un personatge del relleu històric de Jaume I.

Saragossa

Del 12 al 17 de maig se celebrarà un congrés universitari entorn de la figura del rei.

Mallorca

El Consell de Mallorca també ha declarat per al 2008 l'Any Rei Jaume I. El tret de sortida és avui mateix, a les 11.00, amb la lectura del *Llibre dels fets* al Consell de Mallorca, en què participaran més d'una vintena de personalitats de la vida cultural i institucional. A continuació, Antoni Furió dictarà una conferència. Diuenge se celebrarà per primera vegada, al hipòdrom Son Pardo, una carrera de trot amb el nom Jaume I, i que té una dotació excepcional de 6.000 euros, una manera curiosa de recordar el vessant més èpic del rei. També es faran rutes turístiques per la Mallorca medieval.

Andorra

El país dels Pirineus també s'ha apuntat a l'Any Jaume I i celebrarà al novembre un congrés acadèmic.

de llibres apareguts a correuita. Esmenta el de Cignola: "Ell és filòleg i pot donar una perspectiva literària, però com a historiador, no".

Ernest Marroc

Acaba de treure *La croada catalana. L'exèrcit de Jaume I a Terra Santa*, a l'Esfera dels Llibres, per destacar un vessant que troba poc estudiat, l'internacional. "Sovint s'ha dit que la croada palestina va ser un episodi fallit, però jo intento demostrar que neix del seu talent polític i prové de la decisió anterior de trencar amb les aliances tradicionals: amb el papat, la corona de França i, en part, amb la de Castella. De fet, ell protagonitza un gir en la política internacional quan està assetjat per la conjuntura diplomàtica".

Antoni Furió

Analitza el caràcter i la vida del personatge des de diversos punts de vista a *El rei conqueridor*, un llibre il·lustrat que ha tret Bromera. L'aportació d'aquest catedràtic de la Universitat de València ha estat "confrontar aquell temps amb el nostre prisma". Això vol dir "parar més atenció als vençuts, als musulmans, a la po-

blació autòctona que va ser desallotjada de les seves terres. És aquesta preocupació contemporània respecte als altres".

Enric Lluich

A *Temps de conquesta* (Bromera), l'autor acostia als més joves un episodi clau: la conquesta de Mallorca i València. Ho fa des del punt de vista d'un ferrer de Cardona i el rei hi surt d'una manera lateral: "Vaig fer servir el *Llibre dels Fets* per veure com era, però sense refiar-me'n gaire. Si hagués triat Jaume I com a protagonista hauria estat més senzill perquè hi ha més documentació, però jo volia parlar des del punt de vista de les persones que l'acompanyaven, dels més humils".

Stefano M. Cignola

Defensa el seu llibre *Jaume I. Història i mite d'un rei*, publicat a Edicions 62, com "un replantejament general del regnat, l'acció i el personatge, una visió diferent, nova". Cignola s'ha centrat en les mentalitats d'aquell temps, "en el perquè i en com pensaven". Coincideix amb Belengué que falta per estudiar "les dinàmiques de poder i la relació amb la noblesa".

Celebracions

La febre Jaume I en terres valencianes

Al País Valencià, el sagnant enfrontament entre els anteriorment denominats catalanistes i blaveros desapareix respecte al Rei en Jaume. Així, el govern valencià vol celebrar a so de bombo i plateret el 800 aniversari del rei, segons el seu conseller portaveu, Vicent Rambla, "va contribuir a la constitució de nous pobles amb la Carta Poble", en plural, i "va fundar el Regne de València". El discurs del govern valencià insisteix en el naixement del poble valencià i les seues institucions arran de la conquesta de Jaume I, però la figura del rei hi apareix sempre descontextualitzada: mai no es diu que era català i quines en van ser les conseqüències. La febre Jaume I al si del govern de Francisco Camps ha arribat fins al punt de proposar que a cada poble hi hagi un col·legi anome-

nat com ell o que la plaça de l'Ajuntament de València perdi aquest insipid nom i es rebategi amb el de plaça Jaume I. Avui comencen les celebracions amb un intens programa. Multitudinàries cercaviles, l'estrena mundial d'una obra musical del compositor valencià Llorenç Barber, *Sons d'Epifania (Una ciutat a trenc d'alba)*, en la qual participaran 23 campaners civils i un nombre semblant de músics, una mascletà, correfocs amenitzats per la companyia Xarxa Teatre i focs d'artifici són algunes de les iniciatives preparades per a la jornada. Des de l'arquebisbat de València, fins i tot, s'ha animat la diòcesi a fer voltes de campanes per commemorar qui "va fundar al segle XIII el eigne cristià de València". Aquest serà el tret de sortida d'un any ple d'esdeveniments, concursos literaris -la Generalitat ha creat un Premi de NoveHa Històrica de caràcter anual-, congressos i exposicions didàctiques.

Ester Pinter

Robert Vinas

Amb Agnès Vinas ha fet la primera traducció francesa completa del *Llibre dels Fets*, completada amb un apartat crític i il·lustracions. "Sempre hem pensat que se l'havia de donar a conèixer al Rosselló, a la Cerdanya i a Montpeller, on va néixer i al final l'hem tret en una editorial una mica especial, la de la Societat Agrícola, Científica i Literària dels Pirineus Orientals, que des del 1833 publica cada any un llibre del patrimoni cultural".

Albert Salvadó

Autor d'èxit -com es pot comprovar a www.albertsalvado.com-, un dels seus filons ha estat la figura del rei, amb la trilogia *Jaume I, El Conqueridor*. "La meua ha estat una aportació romàntica perquè el relat històric permet entrar dins els sentiments i donar humanitat al personatge. No sóc historiador i no goso entrar en un terreny que no és el meu". Amb el llibre va descobrir "un personatge increïble que va morir als 62 anys en aquella època, que ja és un miracle. Quan entres a la seva vida, dius: «Ostres, tot això va ser capaç de fer?»".

► **El rostre desconegut però amb mil cares.** Jaume I ha estat mil i una vegades il·lustrat, però realment ningú sap quina cara tenia ni com era. Si ens hem de refiar de les cròniques de l'època, quan era petit el rei en Jaume «fo lo pus bell hom del món», deia Bernat Desclot. Cepat i alt,

alguns parlen d'una alçada de gairebé dos metres. El que sembla força clar, malgrat que en molts retrats no se'l pinta així, és que era ros. De tota manera, la mitificació de Jaume I el presenta als catalans gairebé com un superheroi de l'edat mitjana. L'aproximació artística de Perich,

per il·lustrar la sarsuela rock de la Trinca, és més realista, segurament, i més pròpia del rei en la seva maduresa. Similituds a part, Jaume I ha estat reproduït en un whisky, en una falla valenciana i en contes, rondalles i llibres d'història per posar rostre a un personatge de llegenda.

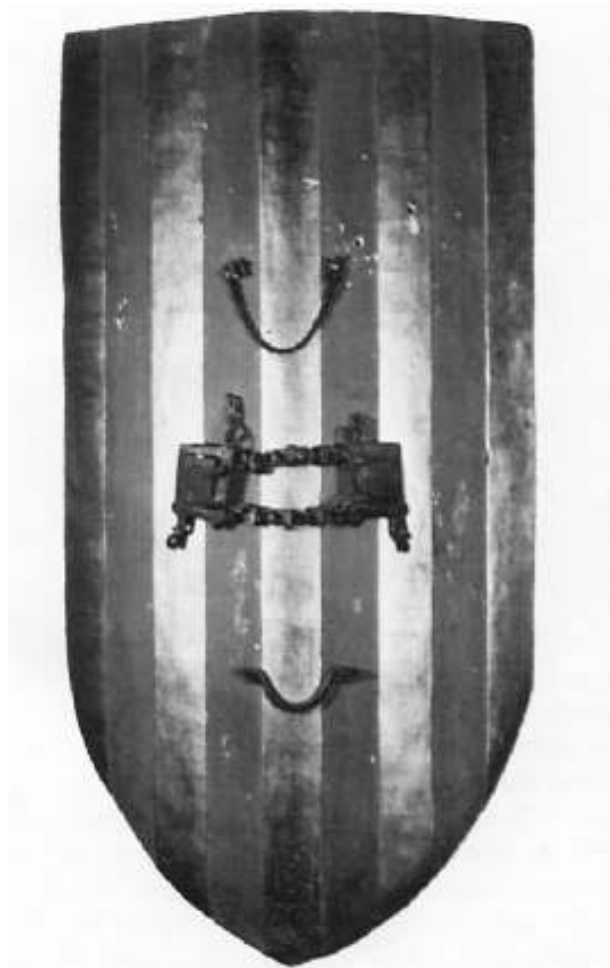
Llarga vida al rei Jaume

Avui se celebren els 800 anys del naixement del rei més estimat en la mitologia dels Països Catalans, alliberador de València, conqueridor de les Illes, creador de símbols, protector d'animals, faldiller, atractiu... Un rei amb mil cares i més que se n'hi han posat

LAURA PORTAL
800 anys després, el rei en Jaume (1208-1276) mereix tots els respectes dels catalans, però també ja forma part de la quotidianitat. L'autocrítica pròpia del seu poble, el català, no ha permès que el monarca s'escapi de les conyes igual que passa ara als presidents Montilla, Maragall i Pujol a Polònia. Així, ja a principi del segle XX, el famós autor del menfotisme Serafí Pitarrà va escriure la irreverent paròdia *Don Jaume el Conquistador*.

La lletra d'aquesta opereta burlesca i divertida va tornar a ser emprada en la transició democràtica per la Trinca, amb un afany normalitzador del país, que va fer mal a les oïdes més puristes. Ells ja ho advertien: «Aquest disc, per la seva temàtica o contingut, pot ferir la sensibilitat de l'oient llepafils.» Però, la veritat, entre la conya de Pitarrà i la de la Trinca, més que ferir, el que fa la sarsuela rock és divertir i tractar de la conquesta de Mallorca i la reconquesta de Múrcia des d'un punt de vista ben peculiar, ben amanit amb el famós apetit sexual del monarca català i el del seu fill Pere i arrodonit amb el casament de Pere amb Constança de Sicília.

De fet, la sarsuela Pitarrà-Trinca no diu cap bestie-

L'escut autèntic del rei, guardat al Museu Municipal de la Ciutat de València, a l'ajuntament.

sa, si tenim en compte que Jaume I va tenir tres dones: Elionor de Castella, amb qui es va casar el 1221 i de qui es va divorciar el 1235; Violant d'Hongria, amb qui es va casar el 1235 i de

qui va enviuar el 1251, i Teresa Gil de Vidaure, a la qual va abandonar quan aquesta va contraure la lepra. Sembla que també va tenir nombrosos amants, entre les quals, Blanca

d'Antillón, amb qui va tenir un fill bord; Berenguela Fernández, i Elvira Sarroca, amb qui també va tenir un fill bord. Quan va enviuar, el 1251, va tenir altres amants i concubines com ara Guillem Cabreria, Berenguela Alfonso, Sibilla de Saga i Teresa Gil de Vidaure, que després va ser la seva dona.

La concepció del rei

Però l'aurèola de llegenda i l'anecdota de la vida de Jaume I va més enllà que els de qualsevol gran personatge històric. La seva concepció ja va ser, per dir-ne d'alguna manera, força surrealista. Els pares de Jaume I eren el rei Pere el Catòlic i la reina Maria de Montpeller. Precisament vivien en aquesta ciutat occitana, però separats. La tradició faldillera de Jaume I li venia per via paterna. De fet, al seu pare li agradaven molt les dones, però la seva no. Per això, i en vistes que no hi havia descendència reial, els súbdits, amoïnats, van decidir preparar-los una trobada amb la idea que concebesin un fill. Amb el visticla de la reina, van enredar el rei, fent-li creure que una dama (la reina) volia passar una nit amb ell, però de manera anònima i a les fosques. Pere I s'hi va prestar ràpidament i, un cop van

haver consumat l'acte sexual, van entrar a la cambra els mateixos súbdits que havien organitzat la trobada i ho van explicar tot al rei. Segons la tradició, al rei Pere li va semblar bé tot plegat, i així va ser concebut l'infant Jaume.

Una altra de les peculiaritats del rei Jaume, a part de ser faldiller, és que va ser el primer rei ecologista de la història. Si més no, va ser un protector de dos animals, el ratpenat, símbol català gràcies a ell, i l'oreneta. Dues anècdotes, en part semblants, se li atribueixen en relació amb la protecció d'aquestes bèsties.

Lo ratpenat

Quan el rei Jaume I va decidir envair València i prendre-la als sarraïns, el fet va tenir un altre gran protagonista: el ratpenat.

Hi ha diferents versions sobre la conversió en símbol d'aquesta bèstia. La primera és que les tropes catalanes tenien el campament a Russafa, i dins la tenda del rei un ratpenat va trobar el lloc per dormir. Jaume I, en veure'l, no el va fer fora, al contrari: va manar que ningú el molestés. En agraïment, aquest ratpenat es va convertir en el súbdit més patriòtic de tots.

La història va anar així: una nit el rei es va despertar

en sentir un forts cops de timbal. En llevar-se, va comprovar que les tropes sarraïnes estaven a punt d'atacar-los per sorpresa. Després de la batalla que va permetre recuperar el Regne de València, Jaume I va demanar que es localitzés l'autor dels cops de timbal. Sorprès, va descobrir que havia estat el ratpenat, llançant-se contra el timbal, qui havia donat els cops fins a despertar-lo, i va decidir posar la bèstia dalt de l'escut de la ciutat.

Una altra versió fa que el ratpenat es converteixi en un salvador directe. Diu la llegenda que l'animal es va interposar en el camí d'una fletxa que anava de dret al cor del rei durant la batalla de València. Llavors, Jaume I també va decidir posar la bèstia dalt de l'escut de la ciutat de València.

L'oreneta

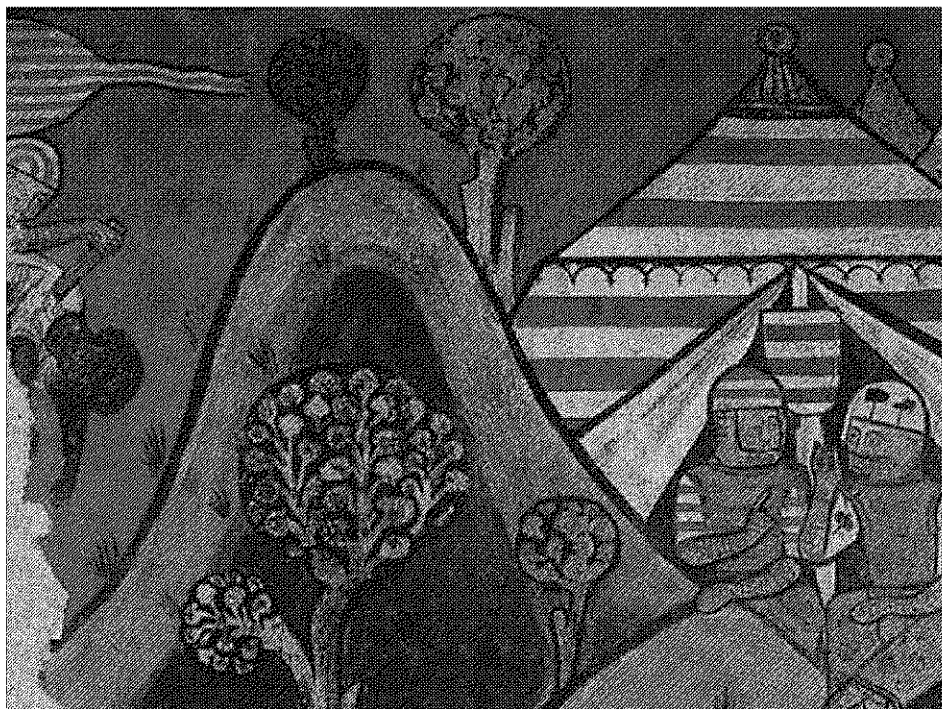
Una altra bèstia protegida és l'oreneta, que, en versió similar a la del ratpenat, també va fer niu a la tenda del rei quan havien acampat al Puig, a punt de marxar sobre Borriana, també al País Valencià. El rei Jaume I, en veure-la, va manar que ningú la toqués, i que no es desmuntés la tenda, fins que l'ocell i els seus pollets en marxessin volant, segons es narra al *Llibre dels feits*.

Tots al monestir de Poblet

El 30 de setembre hi haurà una ofrena a la tomba del rei

Daniel Bonaventura

LA BATALLA DE PORTOPÍ. Fragment d'una pintura mural conservada al MNAC.

Representants institucionals dels territoris de l'antiga corona d'Aragó estan convidats a participar en una ofrena a la tomba de Jaume I, al monestir de Poblet, el proper 30 de setembre, ha explicat Margarita Antzeta, directora general i responsable de commemoracions institucionals del govern de la Generalitat de Catalunya.

La commemoració del 800 aniversari del rei Jaume I el Conqueridor ha suscitat un gran nombre d'actes nascuts de les associacions i entitats de moltes poblacions de l'antiga Corona d'Aragó. Però també hi ha molts actes institucionals, com l'exposició sobre l'expansió marítima i els documents jurídics i de dret marítim que l'Institut Català de la Mediterrània inaugurarà al setembre a Barcelona per portar més endavant a Alexandria.

L'exposició més important de la Generalitat de Catalunya serà al Museu d'Història de Catalunya l'any 2009, al final de les commemoracions, i s'organitza conjuntament amb el govern d'Hongria perquè el fill conductor serà el matrimoni de Jaume I amb Violant d'Hongria.

D'altra banda, s'està constituint una comissió institucional que coordinarà aspectes com els sis col·loquis que l'Institut d'Estudis Catalans està preparant. El primer serà a Barcelona (el 31 de març) i té com a tema el poder reial i les institucions administratives i representatives, la monarquia i les relacions institucionals. Saragossa (12 de maig), Perpinyà (juny), Lleida (setembre), Mallorca (octubre) i Girona (17 de novembre) són altres ciutats que acolliran col·loquis.

Sota l'epígraf *El món cultural en l'època de Jaume I*, a Girona es tractaran els següents temes: *L'art de l'expansió* (Xavier Barral), *Les arts del 1200* (Núria de Dalmau), *L'activitat científica, coneixement i difusió de la ciència* (Lluís Cifuentes), *Teoria de la navegació* (Ramon Pujades).

També a Girona es tractaran aspectes com *La cultura jueva en temps de Jaume I* (Eduard Feliu), *Llengua i Literatura* (Albert

Hauf), *El llibre dels fets com a obra literària* (Josep Maria Pujol), *Els manuscrits del llibre dels fets* (Estefano Asperti), *Aspectes dialectals de la llengua de la crònica* (Antoni Ferrando), *Lexicografia* (Emili Casanova), *La memòria del rei* (Etefano Cingolani), *Jaume I a les cròniques* (Josep Antoni Aguilà) o *La crònica llatina de Jaume I*, (MD Martínez Sanpedro).

Amb motiu de l'Any Jaume I, la Direcció General de Turisme de la Generalitat de Catalunya posarà en marxa unes rutes turístiques, mentre Educació elaborarà una agenda Jaume I amb materials didàctics per tal que es puguin treballar a les escoles durant el curs 2008-09. Hi ha prevists productes audiovisuals i un espectacle de titelles.

Per la seva part, l'Agència de Gestió d'Universitat i Recerca (Aguir) està treballant, conjuntament amb el professor Xavier Renedo (UdG) en una edició molt especial del *Llibre dels fets* que va escriure Jaume I. La idea és utilitzar un llenguatge molt entenedor per explicar els principals passatges de la vida de Jaume I escrits per ell mateix, per mostra com escrivia. La mateixa agència, també conjuntament amb la UdG, està preparant una animació multimèdia de la batalla de Portopí, que va tenir lloc a les platges de Mallorca al segle XIII. El projecte de divulgació científica es veurà a Internet al setembre (www.recercaenacció.cat), però a partir d'arribar és previst que hi hagi un petit anunci explicatiu.

A Montpeller contrasta l'entusiasme popular per la figura del Conqueridor amb la fredor institucional

D'altra banda, a Montpeller, vila natal de Jaume I, també s'han organitzat molts actes de caràcter popular, que contrasten amb la fredor institucional. La Societat Arqueològica de Montpeller ha coordinat un dens programa acadèmic, però el Govern de la Generalitat no hi podrà participar perquè no ha estat convidat per cap institució. En els actes a Montpeller d'avui dia 2, aniversari de Jaume I, hi participarà el Centre d'Història Contemporània de Catalunya, però no cap representant del Govern. Un dels actes serà la inauguració d'una institució social dedicada als col·lectius d'immigrants que s'ha batejat amb el nom d'El Conqueridor.

El Consell de Mallorca obrirà avui el seu programa amb la lectura de passatges del *Llibre dels fets*, si bé la part important de la commemoració es concentrarà a finals d'any.

València, per la seva part, estrenarà avui l'espectacle *Sons d'Epifania (Una ciutat a trenc d'alba)*, del compositor Llorenç Barber. També hi haurà actes acadèmics de la Universitat de València i una bona colla d'actes populars i focs artificials.

La vida de novel·la que s'atribueix a Jaume I donarà també lloc a una gran producció cinematogràfica que està previst rodar a l'Estat espanyol. Es tracta de la pel·lícula *King Conqueror*, una coproducció internacional dirigida per José A. Escrivà amb l'actor Jude Law de moment com a candidat a interpretar el principal paper protagonista.

Entre molts altres actes, l'Arxiu de la Corona d'Aragó acull una exposició organitzada pel Ministeri de Cultura a Barcelona, composta per 107 documents de l'època. Entre els documents hi ha el tractat d'Almíra entre la Corona d'Aragó i la de Castella (1244), pel qual van quedar fixats els límits de la seva respectiva expansió per la península sota domini musulmà o el Tractat de Corbeil, firmat amb el rei de França (1258), pel qual aquest va renunciar als seus drets històrics sobre l'antiga Marca Hispànica. L'exposició té pantalles interactives i panells explicatius per explicar els seus continguts.

El rei conqueridor

Antoni Furió
Bromera, 127 pàgines

De Jaume I ens han arribat nombrosos testimonis, entre cròniques, documents d'arxiu i representacions iconogràfiques. Aquest llibre acostarà als lectors del segle XXI la figura i les gestes del rei Jaume I d'una manera clara i entenedora, desentiant la història de la llegenda.

Llibre dels fets

A cura de Jordi Bruguera
Proa, 433 pàgines

El *Llibre dels fets* atribuït a Jaume I el Conqueridor és un testimoni històric de primera magnitud i un text literari dels més antics que parlen d'història en català. Aquí s'ofereix aquesta crònica medieval en una entenedora i sàvia modernització del text.

Jaume I i el seu regnat

Ernest Belenguera
Pàgines editors

Aquest llibre d'un historiador que ja treballava sobre Jaume I des del 1984 no és qualsevol biografia. L'autor presenta la història del rei i el regnat amb tots els seus vessants en un llibre que no és una novel·la sobre el passat, sinó un llibre d'història.

Jaume I conqueridor

Albert Salvadó
Columna

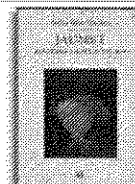
Aventura, rere aventura, Albert Salvadó, amb Jaume I el Conqueridor, ens ofereix en un sol volum les tres parts d'una història irrepelible: El punyal del sarraí, La reina hongaresa i Parleu o mateu-me. La gran aventura catalana del segle XIII en una novel·la històrica.

Jaume I. Història i mite d'un rei

Stefano M. Cingolani
Edicions 62

Cingolani s'apropia del típic retrat de Jaume I només com a «conqueridor», presentant una visió força crítica del rei, tot fent emergir un rei diferent al qual estem acostumats, un rei inèdit i, alhora, més viu, humà i proper.

QUADERN

EL PAIS

Número 1.244, dijous 31 de gener de 2008

Q

Cronologia

► 1208. Jaume I neix a Montpeller el 2 de febrer.

► 1213. La seva mare, Maria de Montpeller, mor a Roma el mes d'abril. El seu pare, Pere I, mor el 13 de setembre a la batalla de Muret, lluitant amb els seus aliats occitans contra l'exèrcit croat francès. El seu oncle avi, el comte Sanç de Rosselló, fa de regent fins que Jaume assumeix el poder, el 1217. Caos i bandositats polítiques a la Corona d'Aragó.

► 1221. El 6 de juny es casa amb Elionor, filla d'Alfons VIII de Castella.

► 1228. El 31 de desembre conquesta a sang i fetge Madina Mayurqa, la Ciutat de Mallorca.

► 1235. Divorciat d'Elionor, es casa el 8 de setembre amb Violant, filla del rei Andreu II d'Hongria.

► 1238. El 9 d'octubre entra sense vessament de sang a Balansiya, la ciutat de València, rendida després de negociar personalment amb el Rei.

► 1258. L'11 de maig firma el Tractat de Corbeil amb Lluís IX: Aragó renuncia als seus drets sobre els territoris occitans (excepte la senyoria de Montpeller) i França als seus drets, d'origen carolingi, sobre Catalunya.

► 1266. Entra el 2 de febrer a Múrcia, després d'un mes de setge. Cedeix aquesta conquesta al seu gendre, el rei Alfons X de Castella, segons els acords previs entre tots dos regnes.

► 1269. El mes de setembre emprèn una croada a Terra Santa, on s'ha d'aliar amb l'imperi bizanti i els mongols per lluitar contra els mamelucs egipcis. Després d'un terrible temporal al Mediterrani, la nau del Rei gira cua i desembarca a prop de Montpeller. Les naus que arriben a Terra Santa s'hi estan no més de tres mesos, i l'exèrcit reial no fa cap gran fet d'armes.

► 1276. El rei Jaume I mor a València, en plena revolta musulmana, el dia 27 de juliol.

Especial Jaume I

Entre el mite i la història

Experts en l'època i la figura del rei conqueridor ajuden a contestar cinc preguntes sobre el que hi havia de veritat i de mentida a la llegenda

XAVIER DILLA

Demà passat farà 800 anys del naixement del rei Jaume I, i la seva ombra encara és ben visible. Fa un parell d'anys, el monarca va arrasar al programa de TV3 *El favorit*: els telespectadors el van triar com a "personatge històric favorit de Catalunya". Tampoc falta fervor popular a Palma de Mallorca, on cada 31 de desembre, festa oficial, se celebra la conquesta catalana de l'illa amb la Festa de l'Estendard. I al País Valencià, que té el 9 d'octubre com a dia de la comunitat en commemoració de l'entrada de l'exèrcit de

Jaume I a València, diverses entitats i partits han proposat que es rebategi amb el nom de Jaume I la plaça de l'Ajuntament de la capital, on s'alça des de 1891 l'emblemàtica estàtua equestre del Rei, obra d'Agapit Villamitjana.

Però el monarca conqueridor i fundador de regnes no ha generat sempre —ara tampoc— consensos ni entusiasmes totals. És lògic que el poeta Ibn al-Abbar, natural d'Onda, a la Plana Baixa, s'hi referís com "el tirà Yaqmu al-Barsaluni", igual que altres autors àrabs del segle XIII. Tampoc va ser gaire ben vist pels trobadors occitans:

Guilhèm de Montanhagòl diu que "tot el món el menysprea" per no complir els seus compromisos polítics, i Bonifaci de Castellana el titlla de "dèbil" en contrast amb el seu aguerrit pare. Ja al segle XX, Ferran Soldevila, l'historiador de referència del nacionalisme, sosté a la clàssica *Història de Catalunya*, de 1933: "No podem dir que Jaume I fos un gran polític". En l'altre bàndol, Manuel de Montoliu el va qualificar, després de la guerra, d'"adalid de la hispanidad", un signe entre d'altres de l'apropiació franquista de la figura del Rei.

Passa a la pàgina 4

Entre el mite i la història

Ve de la pàgina 1

El seu llegat, doncs, està sotmès a valoracions contradictòries, on la mitologia i els prejudicis desdibuixen sovint la interpretació congruent amb els fets històrics d'un regnat llarg i decisiu. Per mirar de treure'n el trellat hem formulat cinc preguntes bàsiques als autors de tres recents aproximacions biogràfiques a la figura del Rei.

► **Quina influència van tenir els templers en el seu regnat?** No hi busquem esoterismes: un Jaume nen, orfe de pare i mare des dels 5 anys, és posat entre els 6 i els 10 sota la protecció directa dels templers, al castell de Montsó, per disseny de la seva mare. En rep ensinistrament militar i ideològic —la fe i la guerra— i una incerta formació cultural. Ja governant, es va servir de membres de l'orde per posar en marxa la hisenda reial. "Els templers són com una multinacional, han deixat de ser només els protectors del Sant Sepulcre a Jerusalem i són dels pocs que tenen liquiditat monetària", explica Antoni Furió, catedràtic d'Història Medieval a la Universitat de València i autor d'*El rei conqueridor. Jaume I entre la història i la llegenda*. Admet i matissa la influència dels templers Ernest Belenguier, catedràtic d'Història Moderna de la Universitat de Barcelona, que ha escrit *Jaume I i el seu regnat*: "És molt important al principi del regnat però va desapareixent després, a mesura que creix la influència dels ordes mendicants, molt ac-

tius a les ciutats", promoguts per Jaume per tal de consolidar el poder reial davant la pressió de l'aristocràcia.

► **Va fundar el pancatalanisme?** Stefano Cingolani, filòleg romà instal·lat de fa temps a Catalunya i dedicat a publicar el nostre corpus històric medieval, ha escrit *Jaume I. Història i mite d'un rei* i comenta amb un somriure que el partit antinacionalista Ciutadans va penjar al seu web la crònica que aquest diari va fer de la presentació del seu llibre "perquè vaig dir que Jaume I no era nacionalista". Una obvietat, perquè "en aquella època no existia el nacionalisme": la política del segle XIII està marcada a Europa pel conflicte entre els nobles feudals i els reis —nobles ells mateixos— que intenten consolidar una autoritat preeminent.

La ideologia d'aquests grups de poder expressa interessos de llinatge, territorials i econòmics, no pas cap concepte modern de nació. "No es pot historiar el segle XIII, ni cap altre, amb la mentalitat d'avui, tant és que sigui des del nacionalisme espanyol o el català", clama Ernest Belenguier. L'expansionisme que porta Jaume I a la conquesta de Mallorca i València, on funda dos nous regnes de la Corona d'Aragó, té motivacions ben llunyanes del pancatalanisme actual: s'ataca els regnes musulmans, establerts de feia segles, per engrandir el patrimoni de la dinastia, per donar sortida a la bel·licositat i ambicions territo-

rials dels grups familiars aristocràtics i també, de manera creixent, per interessos relacionats amb l'expansió comercial urbana. Cingolani recorda que "la Corona és un estat fet de dues nacions, l'aragonesa i la catalana", governades pel comte de Barcelona, que alhora és rei d'Aragó. I Furió remarca que "els mateixos conceptes d'aragones i català no són tan clars", ja que moltes famílies aristocràtiques tenien terres indistintament als dos territoris, els límits exactes dels quals no es van fixar fins al 1244.

► **Va ser un gran conqueridor o un estratega militar mediocre?** L'exèrcit de Jaume I només va lliurar de fet dues grans batalles: la de Portopi, no gaire ben planificada, en la campanya de Mallorca; i la del castell del Puig, camí de València, on ni tan sols va ser present el Rei. Diu Cingolani: "La guerra no es fa només amb batalles. L'habilitat com a estratega militar consisteix a evitar el conflicte directe i obtenir el màxim de beneficis amb el menor espargiment de sang". En aquest sentit, Jaume té èxits evidents: conquesta Mallorca, València i Múrcia amb pocs episodis violents i, de fet, després de la relativa improvisació de la campanya mallorquina, la valenciana mostra un plantejament innovador, subratllat per Cingolani: en comptes d'avançar ciutat rere ciutat, irromp en ple territori enemic, deixant enrere territoris aïllats que s'acaben rendint sense resistència.

La pintura d'Ignasi Pinazo *Els últims dies de Jaume I*, que representa el Rei moribund i, agenollat, el seu fill Pere el Gran.

Bibliografia

X. D.

► *Vida de Jaume el Conqueridor*, Ferran Soldevila, (Aedos, Barcelona, 1958). Biografia de referència durant molt temps, reeditada el 1969 i represa en part a *Els primers temps de Jaume I* (Institut d'Estudis Catalans, Barcelona, 1968).

► *Jaume I i els valencians del segle XIII*, Robert I. Burns, (Tres i Quatre, València, 1981). Aquesta recopilació de Burns, l'historiador clau per conèixer com era el regne de València en temps del rei Jaume, inclou un article fonamental, *La vida espiritual de Jaume*

el Conquistador, rei d'Aragó-Catalunya, 1208-1276.

► *Jaume I a través de la història*, Ernest Belenguier (Tres i Quatre, València, 1984, 2 volums). Interessant repàs de les diferents visions (i manipulacions) que s'han donat del Rei fins al segle XX. Significatiu el contrast entre la commemoració a la València republicana de 1938 del setè centenari de l'entrada del Rei, celebrat com a generós, alliberador i emancipador social, i l'exaltació espanyolista, catòlica i guerrera de dos anys després, ja sota el feixisme rampant.

► *Jaume I el Conquistador*, José Luis Villacañas (Espasa-Calpe, Madrid, 2003). Extensa i meri-

tòria biografia, l'única entre la de Soldevila i les editades ara, criticada pel dubtós maneig d'algunes fonts i badades com ara empassar-se la llegenda que una filla del Rei està enterrada a Terra Santa.

NOVETATS

► *Les quatre grans cròniques: I. Llibre dels fets del rei en Jaume Primer*, edició de Ferran Soldevila. La primera gran crònica medieval catalana, escrita (o dictada) pel propi Rei, en l'edició clàssica, comentada, de 1971, més interessant des del punt de vista històric que del filològic. Reeditada ara (Institut d'Estudis Catalans, Barcelona, 2007) amb notes al peu de la historiadora Maria

Teresa Ferrer Mallol i del filòleg Jordi Bruguera, responsable al seu torn de l'edició de la col·lecció *Els Nostres Clàssics* (Barcino, Barcelona, 1991).

► *Jaume I i el seu regnat*, Ernest Belenguier (Pagès editors, Lleida, 2008). Ambiciós i documentat estudi que aborda, a més de la vida del Rei, el desplegament social, polític, legal i econòmic de la seva acció de govern.

► *Jaume I. Història i mite d'un rei*, Stefano Cingolani (Edicions 62, Barcelona, 2007). Assaig biogràfic que parteix del *Llibre dels fets* per dibuixar la concepció del poder que tenia el Rei, la seva representació pública, la seva "memòria", amb eines

d'anàlisi que van des de la història militar a la de les mentalitats i arguments ocasionalment psicològics i psicoanalítics.

► *El rei conqueridor. Jaume I entre la història i la llegenda*, Antoni Furió (Bromera, València, 2007). Magnífica síntesi biogràfica, entenedora i actualitzada, en format de llibre de regal, amb un excel·lent acompanyament fotogràfic que és una veritable biografia en imatges. Aporta en capítol propi la visió del Rei per part dels musulmans vençuts.

► *La croada catalana. L'exèrcit de Jaume I a Terra Santa*, Ernest Marcos (L'esfera dels llibres, Barcelona, 2007). L'episo-

► Tenia una visió política moderna o simplement feudal?

El judici sever de Soldevila i d'altres historiadors sobre la capacitat política de Jaume I es deu, en especial, a la polèmica fragmentació de la Corona que va establir al testament: Aragó, Catalunya i València per a l'hereu, el futur Pere el Gran, i Mallorca, el Rosselló i Montpeller per a Jaume. Dubtes en va tenir, ja que va estipular que cap descendent no podria tornar a partir l'herència. Però aquest gest final, feudal, d'afirmació del llinatge, inimaginable a la Castella o la França contemporànies, no treu que va dotar la Corona d'Aragó d'una forta estructura estatal. Furió observa que, lluny de l'estereotip del rei guerrer, va fer una gran tasca de "creació de sistemes municipals, desenvolupament de les corts, de la cancelleria i l'arxiu reials, establiment d'una fiscalitat normalitzada, regulació dels notaris i els advocats... Oblidar aquesta dimensió estatal, que crea identitat, per la pèrdua d'Occitània és curtedat de vista". La il·lusió occitana: arran de la firma del Tractat

"La imatge que dona el Rei d'ell mateix al *Llibre dels fets* és la d'un messies"

de Corbeil, el 1258, Jaume desistia de les aspiracions catalanes nord enllà del Rosselló, mentre França renunciava als drets sobre Catalunya que li venien de la Marca Hispànica carolíngia. Cingolani és taxatiu: "Retreure-li la pèrdua d'Occitània forma part dels mites nacionals. No renunciava a res i obtenia una seguretat notable davant l'expansionisme francès". En efecte, després del tractat, va seguir movent fils per recuperar poder i influència a Occitània, i els francesos no es van estar d'envair Catalunya el 1285. Belenguer creu que la política occitana del Rei és pragmàtica: "No podia estar en dos fronts aïhora, i la situació de València estava agafada amb pinces", amb revoltes freqüents dels musulmans subjugats.

També se li ha retret que atengués la petició d'ajut del seu nebot, el rei de Castella, Alfons X, davant la revolta del regne musulmà de Múrcia, que n'era vassall des de 1243. Tot i l'oposició interna, Jaume, que devia témer que una Múrcia en desvia pogués desestabilitzar la nombrosa població musulmana que seguia vivint al regne de València, va conquerir Múrcia i, després de repoblar-la en part amb catalans, va cedir-ne

Retaule sobre la Batalla del Puig, on es decidí la sort final de la ciutat de València.

el legítim govern a Castella.

Destresa política hi ha, en fi, en la manera com Jaume, que durant la difícil infantesa i primers anys de regnat havia patit greus humiliacions i diverses revoltes per part dels bàndols aristocràtics que competien per treure profit de la situació de desgovern, va frenar les ambicions dels nobles sobre les terres arrabassades als musulmans. Així, els aragonesos, que havien tingut una participació més aviat escassa en la conquesta de Mallorca, es van implicar més en la de València, amb l'esperança que guanyarien una sortida al mar i ampliarien el seu territori. Jaume, però, va fundar-hi un nou regne, amb entitat jurídica i lleis pròpies —primer el Costum i després els Furs—, assumint un poder més directe sobre els nous súbdits i reduint l'autoritat dels nobles.

► Va ser un líder polític messiànic? L'assaig de Cingolani insisteix molt en el "messianisme" de Jaume I. Un adjectiu fort, molt marcat religiosament. Que era molt catòlic no n'hi ha dubte. Fi-

del al papat, arriba al punt, ja en la vellesa, de llançar-se a una croada, descrita per Ernest Marcos a *La croada catalana. L'exèrcit de Jaume I a Terra Santa*. Un fracàs total: és a punt de naufragar i torna enrere. "Un pas en fals", segons Belenguer, "de vanitós, en el fons", per afirmar-se en un moment en què "els papes són francesos i miren més per l'illa de França" i es malifien de les aliances que ha teixit Jaume a Sicília amb una dinastia enfrontada amb Roma. A més, el papa Climent IV el critica per la seva poca edificant vida sexual: Jaume, que va tenir fins a tres dones, nombroses amants i una desena llarga de fills entre legítims i bastards, pretén el 1265 que li reconegui la seva relació amb la jove Berenguera Alfonso. Cingolani destaca que la imatge que dona el Rei d'ell mateix al *Llibre dels fets* no és la d'un sant, sinó "la d'un home del destí, un ésser especial, un messies, sí". Era, potser, una manera de reverter la seva autoritat, tan qüestionada al principi, d'una aura excepcional, imbatible.

di fallit de l'expedició catalana a Terra Santa només ocupa els dos capítols finals, però Marcos explica i documenta molt bé el context i les raons d'aquest singular episodi.

► La conquesta de Mallorca, Agnès i Robert Vinas (Editorial Moll, Mallorca, 2007). El relat de la primera gran campanya del rei Jaume és reconstruït a partir dels textos de l'època (cròniques, documents reials i fonts aràbigues), comentats, i de documentació iconogràfica.

► Les dones de Jaume I. M. Carme Roca (L'escrit dels llibres, Barcelona, previst per l'11 de març). La agitada biografia sentimental del Rei dona per omplir un llibre. Passió i política es donen de la mà en la seva tria d'esposes i amants.

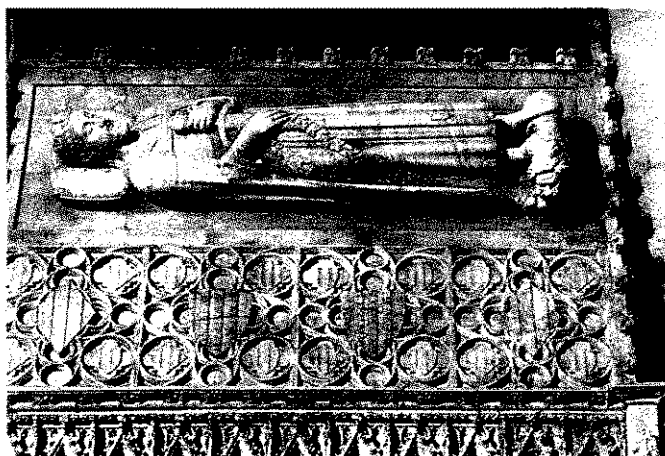
Il·lustració sobre el rei Jaume I d'un manuscrit del *Llibre dels fets*.

Agenda

L'ANY DE JAUME I A CATALUNYA ...

2008 serà l'Any Jaume I a Catalunya gràcies a un programa oficial d'activitats que començarà el 30 de març a l'Abadia de Poblet —indret on està enterrat el monarca— amb una ofrena i un ball de gegants. Entre les exposicions, destaquen la que organitzarà el proper novembre a Barcelona l'Institut Europeu de la Mediterrània i la que conclourà els actes commemoratius, programada per la primavera del 2009 al Museu d'Història de Catalunya i on també tindrà un paper protagonista Violant d'Hongria. A més, la Generalitat té previst confeccionar unes rutes turístiques per visitar els escenaris que va trepitjar el *Conqueridor*. D'altra banda, l'Institut d'Estudis Catalans acollirà, entre el 31 de març i 5 d'abril, un congrés que s'obrirà amb la conferència *Jaume I i el seu temps*, a càrrec d'Antoni Riera i de Maria Teresa Ferrer i Mallol. També s'han convocat col·loquis universitaris a centres de Perpinyà (juny), Lleida (setembre) i

Detalls del sepulcre reial de Jaume I al Monestir de Poblet.

Andorra (novembre). A més, a partir d'aquest divendres ja es podrà visitar a l'Arxiu de la Corona d'Aragó una exposició amb un centenar de documents de Jaume I, com els seus testaments o els contractes matrimonials dels seus fills.

... A LES ILLES BALEARS ...

Els anuncis a la ràdio fan avinent que a Mallorca és l'Any Jaume I. Aquests són alguns dels actes convocats per commemorar-lo: Al Consell de Mallorca (<http://www.consell-demallorca.net/>), carrer Palau Reial, de Palma, dissabte dia 2 de febrer, a les 11.00h., es fa un primer acte institucional, amb una lectura pública del *Llibre dels fets*, a càrrec de personatges del món de la cultura i la política, i una conferència d'Antoni Furió, catedràtic d'Història Medieval de la Universitat de València. Durant l'any s'organitzaran rutes turístiques pels espais que són referents del rei En Jaume I a Mallorca: la ruta de la Conquesta de Mallorca, les costes d'Andratx, el desembarcament de Calvià, la pedra sagrada, la creu dels Moncades, Bendinat, el setge de Palma, ex Madina Mayurka.

En l'àmbit literari, ha sortit en català *La conquesta de Mallorca*, d'Agnès i Robert Vinas. A finals d'any és prevista una macroexposició sobre el primer monarca de l'illa, que girarà entre Catalunya i la comunitat valenciana,

Pintura mural del setge de Mallorca.

si s'és permès, realitzada pel Museu d'Història de Catalunya. En l'esfera musical, s'estrenarà una cantata per cor i orquestra, del músic Antoni Parera Fons, amb llibret i l'argument de l'escriptor i periodista Guillem Frontera. La gran festada serà entre la diada de Mallorca, el 12 de setembre (privilegis de Jaume II) i el 31 de desembre de 2008, festa de la Conquesta de Mallorca de 1229, que és la diada de Palma, institucional, folclòrica i religiosa. Ràdio Mallorca, de la Cadena SER, prepara una recreació radiofònica dels fets de la conquesta de Mallorca, pels volts del 12 setembre.

... I A VALÈNCIA

Imatge de Xàtiva, base contra la insurrecció musulmana.

La Generalitat valenciana serà la primera en encetar els actes de celebració de l'aniversari del rei Jaume I. Així, per aquest dissabte ha preparat una jornada festiva a la ciutat de València que s'iniciarà a les 8.09 hores amb un concert de campanes del compositor Llorenç Barber titulat *Sons d'Epifania*. El concert anirà a càrrec d'un centenar de persones, entre campaners i músics. A les 11.00 hores, tindrà lloc un *Te Deum* a la catedral de València que conclourà amb la benedicció de l'Arquebisbe Garcia-Gasco. Més: a les 12.00 hores, *Volteig general de campanes de l'antic Regne*. En acabar (a les 12.15 hores), es realitzarà una entrada de bandes de música que comptarà amb la participació de 800 músics que desfilaran per la ciutat (fins a les

14.00 hores). Aquest serà el moment per a disparar una mascletà a la plaça de l'Ajuntament.

Per a la vesprada (19.00 hores), la Generalitat ha preparat una desfilada de cavallers de la conquesta i cavalcada popular, amb eixida i arribada a les Torres de Serrans. A les 21.00 hores, hi haurà un correfoc a càrrec de Xarxa Teatre al voltant de la catedral i, a la mitjanit, es farà un castell de focs artificials al llit vell del riu Túria (Pirotecnia Caballer). A llarg de l'any, la Generalitat té previst convocar congressos, organitzar una gran exposició i llançar un premi de novel·la històrica. A més, s'estudia la possibilitat de fer una pel·lícula dirigida per José Antonio Escrivá i amb la participació de Jude Law.

Jaume I, a ocho siglos vista

El programa de actos que evocarán al Conqueridor arranca el próximo viernes

ROSA MARIA PIÑOL
Barcelona

La figura del rey Jaume I, uno de los forjadores de la Corona de Aragón, será evocada y analizada en congresos, exposiciones y actos académicos con motivo del 800 aniversario del nacimiento del monarca, que se cumple el sábado, día 2. El programa -en muchos aspectos, aún por perfilar- se desarrollará a lo largo de doce meses y se cerrará en el 2009 con una muestra en el Museu d'Història de Catalunya.

Personaje de novela. Como avanzadilla de la celebración, están ya en las librerías o se anuncian diversos libros. El más madrugador fue la novela histórica de Ferran Cremades *Jaime I el Conquistador* (MR), en torno a la caída de la ciudad de Valencia. Columna ha reeditado, en un volumen y en formato de bolsillo, la trilogía narrativa *Jaime I el Conqueridor* de Albert Salvadó. Pagès Editors publica el relato histórico del mallorquín Guillem Rosselló *Els jardins d'Alfàbia*, que recrea la conquista de Mallorca.

Vida y leyenda. El filólogo Stefano Maria Cingolani ha publicado la biografía *Jaume I. Història i mite d'un rei* (Edicions 62) y el historiador Antoni Furió se aproxima en *El rei conqueridor* (Bromera) a la figura del monarca diferenciando los hechos históricos de los legendarios. Pagès editará la monografía de Ernest Belenguier *Jaume I i el seu regnat* y Base reeditará la biografía divulgativa de Ferran Soldevila. L'Esfera dels Llibres aportará el estudio de Maria Carme Roca *Les dones de Jaume I*, y en Palma se ha presentado la obra *La Conquesta de Mallorca*, obra de Agnès y Robert Vinas.

De Poblet a Barcelona. La Generalitat de Catalunya ha decidido abrir los actos del centenario pasadas las elecciones. Será el 30 de marzo, en la abadía de Poblet, que acoge la tumba real, donde habrá un acto institucional con asistencia de los presidentes de las comunidades de la Corona d'Aragó. El día 31 comenzará un congreso en el Institut d'Estudis Catalans. En el programa barcelonés figura la exposición *Jaume I i la Mediterrània*, que organiza el Institut Europeu de la Mediterrània. Este viernes se abre en el Arxiu de la Corona d'Aragó una exposición documental que ha organizado el Ministerio de Cultura.

Jude Law, el conquistador. El Consell de Mallorca ha preparado un programa que se abrirá simbólicamente el sábado con la lectura de un pasaje del *Llibre dels Fets*, aunque el grueso de los actos se concentrará en el último trimestre. Durante este año está previsto rodar en España la peli-

cula *King Conqueror*, coproducción internacional dirigida por José Antonio Escrivá. Jude Law podría encarnar a Jaume I, aunque el acuerdo "aún no está cerrado", según aseguró a *La Vanguardia* una portavoz de la productora valenciana De Palacio, que participa en el filme. Quien ya ha dado el sí es Tim Roth, que será Pere II, padre del Conquistador.

Estreno musical en Valencia. La Generalitat Valenciana ha asumido el papel de publicitar el aniversario con fuertes dosis de espectáculo. El programa se abre el sábado con el estreno de la obra *Sons d'Epifania (Una ciutat a trenc d'alba)* del compositor Llorenç Barber. Habrá espectáculos pirotécnicos, montajes teatrales en las calles y un *Te Deum* en la catedral. En el programa académico del año figura un congreso en la Universitat de Valencia. ●

Con informaciones de Salvador Enguix (Valencia) y Felip Palou (Mallorca)

Una imagen valenciana. Retrato del rey Jaume I que se encuentra en el palacio de la Generalitat Valenciana

PERFIL

Un gran rey

J.E. Ruiz-Domènec

El que sería el gran rey Jaume I llegó al mundo la noche del uno al dos de febrero de 1208 en Montpellier, ajeno por completo al conflicto que cuatro años más tarde pondría fin a la vida de su padre, Pere el Catòlic, en las llanuras de Muret. El maestro del Temple le educó en las reglas de la caballería y en pocos años aprendió que las hazañas militares confe-

rían un aura especial a las decisiones políticas.

Consolidó el reino con las guerras de conquista para las que necesitó el apoyo de la nobleza, de la burguesía y de los funcionarios públicos. El calificativo de *el Conqueridor*, con el que se le conoce, es totalmente acertado: su personalidad se fraguó en la campaña de Mallorca y en las cabalgadas que permitieron ocupar las tierras entre el Ebro y el Júcar.

Al desenvainar la espada y

convertirla en el fundamento del poder, Jaume I crea una nueva historia para su país donde el Reino de Valencia es el lazo de unión de sus objetivos estratégicos como conde de Barcelona, de sus intereses dinásticos como rey de Aragón y de sus ideales militares como caballero templario.

Jaume I sentía debilidad por la opinión sobre él, lo que le llevó a dictar una autobiografía, el *Llibre dels Fets*, donde queda constancia de

su gusto por la historia, recordando algunos bellos ejemplos de elegancia moral o de arrogancia en la desgracia.

Entre líneas, expresó su pasión por las mujeres hermosas. Nunca se dejó abatir a causa de sus dos matrimonios sin amor, con Leonor de Castilla y Violant d'Hongria, al contrario, buscó en Berenguela Alonso el gozo de vivir, del que hablaban los trovadores. También en esta faceta se comportó como un gran rey.